

תהלים.

א. רגשו. התקבצו. וכן מרגשת פועלי און (שם סיד נ') קבוצם, (מקביל
למסוד מרעים) ודומה לארמית: הרנישו על מלכא (רניאל ו' ו') [ותרנום
המון מצרים (יחזקאל ס' י') ארגושת מצרים].

ז. אספרה אל חק. אל במקום את.

יב. נשקו בר. כלומר דבקו בכר. ובר מלשון כבר ירי (תה' יח כ"א)
ובערכית ביר, כור - חסידות.

ז. אשחה בכל ליה מטי. ארחץ, וכן אומר התרגום על ורחץ
את בשרו (ויקרא י"ד ט') - ויסחי בשריה.

ה. עתקה. נעתק אור עיני. והוציא האור בלשון נקבה מפני שהוא דבק
בעין. עתקה. עקרו העתקה.

ה. ואחצה צוררי ריקם. פירושו: אבל אציל הצורר לי חנכ.

ה. כי תפקדנו. כלומר כי תחשבנו, מענין לא חשב אנוש (ישעי' ל"ג ח').

ח. צנה. כמו צאן. והיא נוספת ונהפכת אל אליף בנדרות לצנאכם
(במדבר ל"ב כ"ד).

יז. בפעל כפיו נוקש רשע. פירושו מאכר הרשע, והפועל ה' הנוכר

בראש הפסוק, והוא אמרו: נודע ה' משפט עשה בפועל כפיו נוקש רשע.

פירושו: ידוע כי הבורא יתעלה שופט צדק, שהוא מאכר הרשע בפרי פועל

ידיו, הלא תראה אמרו, משפט עשה, ואחר כך מאכר המשפט ההוא כאמרו:

בפועל כפיו נוקש רשע, כלומר משלם לו כמעשהו, ונוקש שב אל ה' הנוכר,

ולא יתכן להיות נוקש נפעל לרשע, כמו נוקשת באמרי פיך (משלי ו' ב'),

כי אם היה מזה השורש. היה על דמיון נולד ונוסף והדומה להם מבנין

הנפעל העלול הפיא. והנפעל מהפועל הזה אשר אנתנו בו - סן תנקש

- אחריהם (דברים י"ב ב'), כלומר שלא תאבד אחר הפצם ומועצתם. והכבד -
 וינקשו מבקשי נפשי (תהי' ליח י"ג) ופירושו האכידוני.
- י ה' ל' ח' כ' ה' . הדיא במלה הזאת תמורת האליף, והראיה אמרם בקבוץ
 הלכאים (שם י"י), רי"ל הכתיב לא הקרי, כי לקרי ענין זולת זה, כי היא
 שתי מלות בקריאה. ואפשר שיהיה הכתיב בענין הקרי, כמו קנד (בר' ל' י"א)
 מנה (שמות ד' ב'), אשקת (דברים ל"ג ב').
- י"א ה' ש' ת' ו' ה' ר' ס' ו' . מה שיושם לרנים מן המצודות נקרא שותת
 (ישעי' י"ט י'), וכאן צורו מכושול שעל דרך הצדיקים.
- י' י' ש' ר' י' ח' ז' ו' פ' נ' י' מ' ו' . ר"ל יחזה.
- י"ג ה' ל' ש' ו' נ' נ' ו' נ' ג' ב' י' ר' . (השעור ננביר את לשוננו). ואפשר להיות
 לשוננו ננביר כלתי מתעבר, שתהיה הלמיד במקום בית, והוא אצלי הנכון.
- י' ו' א' ש' י' ת' כ' י' ש' ע' י' פ' י' ח' ל' ו' . כלומר אשית עלי להושיע זה אשר
 יגרש האויב.
- י' ט' ב' ר' מ' ז' ל' ו' ת' . עיקרו זללות, מענין זולל וטובא. שהרשעים ברומם אין
 מחשבתם כי אם לבלוע הצדיקים ולאברם. ויחכן אצלי שהכין בכרום
 נוספת כמו בכחצות הלילה (שמות י"א ד'), כאלפים אמה במדה (יהושע ג'
 ז'), ורום זללות שני ענינים לרשעים. והפרוש הוא שהולכין רום ובלעין לבני
 אדם, כלומר מתרוממים בולעים.
- י"ד ה' נ' א' ל' ח' ו' . מענין סיר אשר חלאתה בה (יחזקאל כ"ד ו') - אלח = חלא.
 ט' ר' י' ר' ב' ו' ע' צ' כ' ו' ת' מ' א' ח' ר' ו' . יהי רצון שירכו עצבות הממהרים
 אל המחלקת (ויהיה אחר הנה שם ע"מ מנעי רגליך מןה, ירמי' ד' כ"ה).
 ומהענין הזה אמרו: מוכיח אדם אחרי חן ימצא (משלי י"ח כ"ג), פירושו
 מוכיח האדם החולק, כלומר הנוטה מן הישרה, ימצא חן יותר מהמחליק
 לו לשון.
- י"ה ב' א' ר' ח' מ' ד' . ע"פ הארמית ויאהב יעקב את רחל (בר' י"ח כ"ט) תרנומו
 ורחים יעקב.
- י' ל' א' ר' ו' ע' ג' ד' ו' . אשכרם ואכתתם.
- י' ל' ו' ע' נ' ו' ת' ד' . מ"ל ענה (הושע ב' כ"ג), וכמוכנו בערבי, עני, כלומר כונתך
 להושיעני ולעזרני.
- י' ל' ו' ל' א' מ' ע' ד' ו' ק' ר' ס' ו' ל' י' . אמר בו התרנום; ולא אודעונו רכובתי.
 ואפשר שירצה העקבים, כי הקרסלים בארמית הם היתרות שממעל לרגלי
 העוף, הרומים לשני בהנות, כאשר נאמר בתרנום אשר לו ברעים (ויקרא י"א
 כ"א) - די ליה קרסולין, וכן תרגם בהונות ידיו ורגליו - קרסלי ידוהי ורגלוהי.
 מ' מ' ג' א' ר' י' ק' ס' . כפי הענין פירושו אדושם ואפשר שיהיה פירושו אאברם כמו
 שמאברין את הטיט כשדורכין עליו.
- י' מ' ו' י' ח' ר' נ' ו' . הפוך מן ויחגרו (ע' באורו לשיב כיב מ"ו) ע"ה הארמית שקורין
 לפסס חנירא.
- י"ט י"א צ' ו' פ' י' ס' . צוף - חלת רבש.
- י' י"ב ע' ק' ב' ר' ב' . נמיל ר"ב. וע' לקמן בכאורו למ"א י"י.

- כ** ד'. יִשְׁנֶה. יִשְׁרַפָּה וְיִשְׁכַּח דָּשֵׁן, וְהָיָא נֹסֶפֶת בּוֹ לְהַפְלִיגָהּ, כַּאֲשֶׁר הָיָא נֹסֶפֶת בּוֹאֲקִרָאהּ לָךְ (שֵׁא כִיח מִזִּין).
- כב** י"ג. אֲכִירִי כִשְׁן. רִיץ עֲצוּמִי בְּנֵי אֲדָם.
- כג** י'. וְשׁוֹנֵי מְדַבְּקֵי מִלְּקוּחֵי. מִפְּנֵי שֶׁהֵם נִקְבְּצִים בְּעַת הַלְעִיסָה, נִקְרְאוּ מִלְּקוּחִים, כְּמוֹ וּמִלְּקוּחֵיהֶם וּמִחַתּוּתֵיהֶם (שְׁמוֹת כִּיח לִיח) שֶׁהֵן הַצְּבָחוֹת, וְנִקְרְאוּ כֵן מִפְּנֵי שֶׁלֹּקְחֵינָם בָּהֶם.
- כד** ו'. וְשִׁבְתִּי בְּבֵית ה' . אֲפֹשֶׁר לֹאמַר שֶׁהוּא כְּמוֹ וְיִשְׁכַּחְתִּי, כְּמִישׁ שׁוֹב תִּשְׁבוּ (יִרְמִי מִיב י') בְּמִקוֹם לְשׁוֹב תִּשְׁבוּ, וְאֲפֹשֶׁר שֶׁהוּא מִלְּשׁוֹן בְּשׁוֹבָה וְנַחַת (יִשְׁעִי ל' מִזִּין), כְּלוֹמַר וְאֵנִי בְּבֵית ה'.
- כה** ד'. וְלִכְבֹּד כְּהֵיכָלוֹ. כְּלוֹמַר שֶׁאֵינוֹ אֵלָיו בְּבִקְרִים (מִל' בְּקָר). י"ג. לֹא אֶמְנַתִּי וְכו' . כֹּאֵן מְחוֹסֶרֶת הַתְּשׁוּבָה, וְשִׁעוּרֵי כְּמַעַט שִׁכְנָה דוֹמָה נִפְשִׁי, אוֹ אוֹ אֲכַדְתִּי בְּעֵינַי.
- כז** ט'. וַיִּחַשְׁף יַעֲרוֹת. קִלְפָּה מֵהֶם עֲצִיבָהּ וְגַלְמָהּ, כְּלוֹמַר עֲקָרָם. י"ג. יִזְמַרְךָ כְּבוֹד. כְּבוֹד בְּנוֵי לְנִשְׁמָה, וְכֵן וְיִגַּל כְּבוֹדִי (שֵׁם מִזִּין ט'), אֵל תַּחַד כְּבוֹדִי (בְּר' מִיז ו').
- כח** י"ב. מִכֹּל צוֹרְרֵי הַיָּמִין חֲרַפְתִּי. כְּמוֹ לְכֹל צוֹרְרֵי מִיָּם בְּמִקוֹם לְמִיד. וְהָרְאִיָּה שֶׁחֹזֵר עָלָיו כְּאִמְרוֹ: וְלִשְׁכְּנֵי מֵאֵד וּפְחָד לְמִזְרְעֵי.
- כט** י'. מִרְכְּסֵי אִישׁ. מִקְשֵׁי בְּנֵי אֲדָם וּמִצּוֹקֵיהֶם וְהַתְּעוֹלָלָם, כַּאֲשֶׁר אָמַר מְרִיב לְשׁוֹנוֹת.
- ל** א'. מִשְׁכֵּיל. הַבְּנֵה וְלִמּוֹד, אוֹ הַסְּתַכְלֹת וְהַשְּׁקֵפָה אֵל הַאֲלֹהִים, דוֹמָה לְלִי רְבוּחוֹתַי (אֲבוֹת ג' א'): הַשְּׁתַכְּלֵ בְּשִׁלְשֵׁה דְבָרִים. וּבִאֲרַמִּית מִשְׁתַכְלֵ (דְּנִיאֵל ו' ח').
- לא** י'. יוֹמָם וְלַיְלָה תִכְבֹּד עֲלֵי יַדְךָ. מִחֲלַתְךָ כְּבוֹדָה עָלֵי יוֹמָם וְלַיְלָה עַד שֶׁנִּהְפֵּךְ לְשִׁדֵּי בַחֲרֻבוֹנֵי קִיץ, שֶׁנִּהְפְּכָה לְחֻתִּי אֵל הַיּוֹבֵשׁ בְּמַחֲלָה חֲמָה וַיִּבְשָׁה כִּיבִשַׁת הַקִּיץ.
- לב** ו'. לַעֲת מִצּוֹא. כְּלוֹמַר לַעֲת הַקְּבוֹל וְהַרְצוֹן.
- לד** ט'. בְּמַתְגּוֹרֶסֶן. פִּירוּשׁוֹ הֵנָּה אֲפֹסֶר, וַיֵּשׁ לוֹ מִקוֹם אַחֵר; וּמִתְּנֵי בְּשִׁפְתֵיךָ (מִיב י"ט ב') פִּירוּשׁוֹ חֲכָה. וַיֵּשׁ לוֹ עוֹד מִקוֹם אַחֵר; מִתְּנֵי לְחַמּוֹר (מִשְׁלֵי כ"ו ג') פִּירוּשׁוֹ מְכֹשׁ.
- לה** י"ח. צַעֲקוֹ וְה' שָׁמַע. אֵינִי הַכְּנוּי אֲשֶׁר בְּצַעֲקוֹ לְעוֹשֵׂי רַעִי הַקְּרוֹב אֵלָיו, אֶךְ לְצַדִּיקִים, רִיץ אִמְרוּ: עֵינֵי ה' אֵל צַדִּיקִים (שֵׁם שֵׁם מִזִּין).
- לז** ג'. וְהִרְקַחְנִית וּסְגוֹר. כְּלֵי מִלְחָמָה, וּמִדַּעֲנִין הַזֶּה אֲצַלִּי הַחֲרַשׁ וְהַמְּסַנֵּר (מִיב כִּיד י"ד), רִיץ רֵאשִׁי הַחֵיץ אֲשֶׁר יִנְהַג אֶת הָעַם לְמִלְחָמָה, וְכֵן לֹא יִתֵּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ (אֵיּוֹב כִּיח מִזִּין), וְאֲפֹשֶׁר שֶׁיְהִיָּה שֵׁם סְגוֹר שֵׁם לְזוֹהַב הַמְּהוֹר. רֵאשִׁי מֵאִמְרוֹ לֹא יִשְׁקוֹל כֶּסֶף מִחִירָה.
- לח** ב'. וְעַל רַגְעֵי אֶרֶץ. עֲנֵי אֶרֶץ.
- לח** ב'. אֵל תַּחֲרֹשׁ. הוּא כְּמוֹ אֵל תַּחֲשֶׂה, וְרֵאשִׁי עַל זֶה אִמְרוּ: פֶּן תַּחֲשֶׂה מִמֶּנִּי וְכו'.
- לח** ג'. שִׁכַן אֶרֶץ וְרַעֲהָ אֲמוֹנָה. הַמְּשַׁמֵּט: רַעֲהָ אֲמוֹנָה וּשְׁכַן בְּאֶרֶץ, כְּמִישׁ: סוֹר מְרַע וְעֵשָׂה מִיב וּשְׁכַן לְעוֹלָם (תְּהִי לִזִּין כ"ז).

ל י"ד. חרב פתחו רשעים. יתכן לפרש לטשו וחדדו (כמו חרב שתוחה, יחוקאל כ"א ל"ג), ויתכן לפרשו שלפו והוציאו מנדרנה. והניעני שבקצת הלשונות משמשים בפתוח במקום השליפה, ואומרים פתח חרבך במקום שלוף חרבך.

י"ד. כי יפול לא יוטל. לא יושלך, כלומר אין נפילתו שלמה, כי אם יניע אל הנפילה ימכהו הבורא, כמיש כי ה' סומך ידו. היא העלה המונעת מהשלמת נפילתו.

מ ו'. טפחות נתת ימי. ימי חיי מועטים (קצרים) כמדת הזרת. — וחלדתי. זמני, וכן מצהירים יקום חלד (איוב י"א י"ז), יהיו ימי חיך מאירים יותר מצהירים.

ו'. אך בצלם יתהלך איש. דומה ל' הערכי שקורין לחשך מלאם, כמיש: בחשיכה יתהלכו (שם פ"ד ה').

י"ב. ותמס כעש חמודו. חמודו — נופו.

נ ו'. מטיט היון. היא הירוקה שעל פני המים ובלשון ערבי טחלב. ח'. אז אמרתי וכו'. עת שאמרתי ובל' הערב אל. רומז בזה אל מהירות

האומה לעבודת יוצרה בכל מה שיצוה אותה, וזה היה במעמד הר סיני בעת שאמרה נעשה ונשמע, והנביא אמר עתה כמפניע בעדה ומוכיר לה מהירותה לקבל התורה: זכה ומנחה לא חפצת אונים כרית לי וכו', כלומר אונים לא כרית לי. לא' הראשונה ממלאה מקומה. הוא אומר לא שאלת ממני קרבן ולא קרעתי אוני בעת שמהרתי לקבל מצותיך, מחפצי לעשות רצונך.

י"ח. ה' יחשב לי. ענינו יכבדני וינשאני. ובל' רז"ל: אדם חשוב.

מא ו'. הנדיל עלי עקב. ענינו הנמול. כמו בשמרם עקב רב (שם י"ט י"ב), וכאן פירושו הנדיל בגמולי ושלומי רע.

מב ה'. כי אעבור בסך. הטוב בעיני (משאר הפירושים) שיהיה דומה

לדברי רז"ל (באכר מעיר ע"ז: לא ידעתי מקומו) סך וזכיתא, אשר פרושו כלל המקנה, ומאמרם עוד וע' ביב קס"ז, הלכות נדולות הלכות הלואה דף פ"ב ע"ב): סתם פשיטי מסך סיכי להו, אשר פרושו מונים כולם. ויהיה פרוש כי אעבור בסך — בקהל, כלומר בכלל עם ובמלאם אנהגם עד בית אלהים. והכנוי אשר באדרם, אשר הוא המים שב אל הסך, אשר הוא הקהל. — המון חוננו. ע' באורו של ר' יונה לקמן לק"ז כ"ז.

מד י"ג. ולא רבית במחיריהם. לא לקחת בהם דמים רבים.

מה ב'. רחש לבי. כמו הוציא והניע, ובדברי רז"ל (מנלה כ"ז ב'): כל ארבע אמות תפלתו סדורה כפיו ורחושי מרחשן ספותיה. דמה הנעת השפתים בהוצאת המים בחפור עליהם, שכן מפילים הערב לשון פרוש המלה הזאת על הוצאת המים בחפור עליהם. ובדברי רז"ל עוד (חגיגה ג'): הנהו אלמי דהון בשבכותיה דרבי וכו' דכל אימת דהוה רבי עייל לבי מדרשא הו עיילין ויתבין קמיה ומרחשן ספותיהו וכו', ורמה השתדלותם ברבר לחפירה להוצאת המים — ע"ט ס"פ מ"ה י"ר. אין בנותו כמלת מהיר למהירות דבריו ומרוצת עמו, אלא לתקן דבריו וצחותו. וכן ב' הערב, מאהרי —

י. מנני ארץ. גודלי בני אדם ונכבדיהם וראשיהם, וכן אהבו הבו קלון מגניה (הושע ד' יח).

מח ז. יפה נוף. נחלקו בו המפרשים: יש מהם מי ששמהו כמו לשון המשנה (קרושין מ"ז) א"ל עומד במקום טהרה ונופו נוטה במקום טומאה. ויש מהם שפירש פלך ומחוז, כמו לנפת דוך (יהושע י"ב כ"ג), וננפות דוך (יהושע י"א ב'), כל נפת דאר (מ"א ד' י"א), ואני נוטה אל הענין הזה מן התרגום באמרו וננפות דוך - ובפלכי דוך, וכן אמר בשלשת הנפת (יהושע י"ז י"א) תלתא פלכין.

י"ד. פסנו. חוקים ובצרום, מלשון ראש הפסנה (דברים ג' כ"ז). ע"ס מות. כמו עד מות, ובא, מותי על תכונת הסמוך והוא נפרד.

מט ראיתי לפרש לך הפרשה הזאת בעבור שיש בה מן העמק ולברר אצלך, כי אחי הגה במקום אחר. התחלתי: למה אירא כימי רע בעת עון עקבי יסבני מן הבושתים על חילם ומתהללים ברוב עשרם, ואחד מהם לא יפדה איש בממונו מן המות ולא יתן לאלהים כפרו, אף כי פדיון נפשם יקר, וחדל לעולם מהם, כלומר שהוא נמנע מהם ולא ישיגהו. ואיך מקיים שיחיו לנצח ולא יראו השחת? והם רואים החכמים והכסילים ימותו יחד ועובו לאחרים חילם וקבריהם בקרבם לעולם שהם בתימו והם משכנותם לדור ודור וקראו בשמותם ע"י אדמות - ששבו אל האדמה. ועוד רואים האדם שהוא משכים חי יקר ולערב הוא מת, כאשר יקרה לבהמות. זאת המחשבה כסילות מהם, אבל הם רצים אל המות כמזהם סלה, כצאן אשר ישכסם המות, כן ירדו כם מאין עוות בכל בקר וצורותם יכלם המות דין שמים, אך אני שואל מאלהים שיפדה נפשי מן המות שיקחני סלה. וכאשר ספר שהמות נגוד על כל החיים שא"ל מן האלהים להשאיר נפשו חיה אחר המות כנפשות הצדיקים ושלא תאבד באבוד גופו.

י"ה. ואחריהם כפיהם ירצו סלה. הם על דרכם הולכים תמיד כמזהם, ר"ל שהם הולכים אחריהם למות כהליכתם. ואמתת מלת כפיהם היא כפיהם, כמו כפי עבודתם (במד' ו' ז') וענינו, כמ"י. וכן אני כפיך לא"ל (איוב ל"ג ז') כמזך.

נ י"ט. תצמיד. תשקוד ותחבר. וזהו נקרא הוונ צמד מפני חבור האחד עם השני. וכן מצמדת על מתניו (שי"ב כ' ח').

נא כ. תתן דופי. מום, והוא על משקל יופי. ח. הן אמת חפצת כחות. בקרכים. ואמרו רבותינו (ריה כ"א) אלו הכליות.

נב ו. וים חך מאהל. הלשון הזה דומה לארמית כאמרו: יתנסח אע מן ביתה (עזרא ו' י"א), וענינו הרם ונתיצה.

נג ד. נאלחו. ענינו ההפסד והשנוי, והוא הפוך סיר אשר חלאתה בה (יחזקאל כ"ד ו').

נד ו. ישיב הרע לשוררי. וכן אלהים יראני כשוררי (שם נ"ט י"א)

וכן ותבט עיני כשורי (שם ציב י"ב). הכל נגזר מלשון אשורנו ולא קרוב
 (במדרש כ"ד י"ז), כאשר, היה עיין את דודי (שיא י"ח ט') נגזר מעיין. (ועיין
 פירושו שונא, כך שורר - אויב - נגזר מן שור). - ה צ מ י ת ס - הכרחים.
נ ו א ה י מ ה . וכן תהימנה מאדם (מיכה י"ב ב') דומה למלה הערבית האים
 יהים ואלקים יהימון, כלומר יצעקו ויצריחו בקולות לא מבוארים.
 יד. ו מ ד ע י . כלומר שאנלה לו סודי ואודיעהו מצפוני, כמיש (שם שם טו):
 אשר יחדו נמתיק סוד.
 ש"ו. ו ש י א מ ו ת ע ל י מ ו (הכתיב - ו ש י). ינשה במ המות. והענין שימשכנם
 בנשיו וימותו. והמושכן אצל הערב הוא הקרוב למות (אלמרהאן).
 כ"ו. ו י ע נ ס . אין רחוק אצלי שיהיה מענין ענה בדרך כחי (שם ק"ב כ"ד). -
 א י נ ח ל י ס ו ת ל מ ו ו ל א י ר א ו א ל ה י מ . כלומר, כי כאשר
 התמידו על מעשיהם הרעים ולא נשתנה להם הזמן (לרעה), בעטו ולא
 יראו אלהים.
 כ"ב. ח ק ו מ ח ק א ת . הפתח (שמתחת המים הראשונה) במקום צירה
 וענינו חלקו מן חמאות אמרי פיו.
נ א . א ל מ ר ח ו ק י מ . ארמון הרחוקים (מל' באלמנותו, ישע"י י"ג כ"ב),
 ויתכן להיות קהל הרחוקים (מל' מאלמים אלמים, בר' ל"ז ז'), ויתכן להיות
 מל' תאלמנה (תה' ע"ג ד') וזה יאות לענין המזמור.
 ח"ו. ע ל א ו נ פ ל ט ל מ ו . מפני אונם השליכם והרחיקם. והוא דומה למיש
 רז"ל: נדה שפלטמה שכבת ורע (מ' ברכות ג' ו'), כלומר השליכה אותו.
 ט"ו. נ ד י ס פ ר ת ה א ת ה . ענינו כתבת גלותי ונדודי וחקקת אותו על ספר.
 י"ו. ז ה י ד ע ת י כ י א ל ה י מ ל י . כלומר אז אדע כי אלהים עמדי.
נ ג . נ מ ר ע ל י . המְשָׁלִים חסדו עלי, וכן ה' יגמור בעדי (שם קל"ח ח')
 ישלים טובו עלי, ובמשנה (ברכות ג' ב'): אם יבול להתחיל ולגמור ונ"ו.
נ ח . י מ א ס ו כ מ ו מ י מ . האליף (מן ימאסו) מומרת מן סמך ועקרו
 ימסמו, כמו: ימסו אסוריו (שופטים ט"ז י"ד), והוא ניב המשפט בעורי רנע
 וימאס (אויב ו' ח'), ר"ל שעקרו וימסם.
 ט"ו. כ מ ו ש ב ל ו ס ת מ ס י ה ל ו ד . ר"ל השטף והמים הנגרים (שבלול
 מל' שבלת מים, תה' ס"ט ט"ז) והוא בענין ימאסו כמו מים (בפסוק הקודם)
 והלמיד בו כפולה כהבפל ריש שערורה (ירמי' כ"ג י"ד). וענינו שהוא
 מתפלל עליהם שיאכדו וימסו ושלא יתקימו כאבוד המים והתהלכו ממקומו,
 ואמרו יהלך הוא מתאר השבלול, כאשר היה אמרו, יתהלכו למי מתאר
 המים, וענינו כמים הנגרים. ויכשר אצלי שאומר כשבלול ענין אחר, והוא
 שאדמהו לרבתי רז"ל (שבת ע"ז) אמר רב יהודה אמר רב כל מה שכרא
 הקביה בעולמו לא ברא דבר אחד לכמלה ברא שבלול לכתית. וראיתי
 בפרוש לרבנו האי, שהוא ממיני השרץ, והכתית היא סמיטא. ואין ספק שהוא
 רמש רך ולח, ראוי לרכך הסמיטות. וקרוב בעיני שהוא הרמש שקורין לו
 בערבי תליון, כי הוא כתאר הזה, והוא ממה שמשחמשין בו לרכך הסמיטות
 והמורסות. ועל הפרוש הזה כאלו התפלל עליהם תפלה אחרת חוץ מאמרו:

ימאסו כמו מים יתהלכו למו, והתפלה היא שימסו ויחכו כאשר ימם השבול
 בהליכתו, כי כל אשר ילך (יוסף ללכת) תמם לחותו ותתך.
 בטרם יבינו סירותיכם אטר. פרוש הפסוק כאשר אומר:
 הוא אומר, שתבואם הרעה פתאם, והם לא ירישו, והוא אמר: בטרם יבינו
 ישערנו, בענין תבואה שואה לא ידע (שם ליה ח') ואמרו, בטרם יבינו הוא
 לעמת, לא ידע, ואמרו, ישערנו לעמת תבואה שואה, ואמרו, סירותיכם
 אטר כמו חי כמו חרון הוא פרוש לפני הרעה הבאה עליהם, כלומר שיקרה
 להם, כאשר יקרה (עושים) לסירים המשלכים שלא ייקו בהנעתם ובמשושם,
 כמיש; ובליעל כקוף מונר כללהם (שיב כינ ו'), והוא אמרו, סירותיכם אטר. אך
 אמרו, כמו חי כמו חרון, ר"ל שימותו בבחרותם ובכריאותם בחרון וקצף
 הבורא ואין הנבט אשר בסירותיכם אמתי, אבל החפץ סירות. ואמרו, אטרי
 על הדמיון והבאת המינין, כלומר הסירים אשר מהם האטר. וסדר הדברים
 האלה הוא כמו שאומר: בטרם שיבינו יושלכו פתאם, והם ברורים וכריאים,
 בחרון מאת הבורא יתעלה כסירים המושלכים שהם מויקים והשלכתם הוא
 האכירם. ושעור הפסוק ראוי שיהיה בן עד שובן ענינו בטוב - בטרם יבינו
 ישערנו כמו חי כמו חרון סירותיכם אטר.

נח

י"א. יראני בשוררי. יראני נקמות בשוררי.
 ו'. קשט. אמת, וכן בארמית וכל מעברוהי קשט (דניאל ד' ל"ד).
 י. אשליך נעלי. המסגר שמונרין בו השערים (מל' ונעל הדלת,
 שופטים נ' כ"ד).

נח
 טו

ח. מן ינצרהו. מן הוא צווי חסר כמו צו, מלשון ימן (דניאל א' ה').
 ד. עד אנה תהותתו על איש. מבעלי הכפל כמו תסוכבו, בעבור
 שאני מדמה אותו אל לשון הערבי שאומרים הת אלרגל, שמרבה הדברים.
 ופרוש הלשון עד מתי תאריכו לשונכם על בני אדם ברע ובהוק, ואני מבאר
 לך ענין הפסוק ואומר, כי תרצוהי (שם) נקרא על שני פנים אחד מהם
 בפתח תחת הרייש והיא קריאת בן נפתלי, והשני כשריק והיא קריאת בן
 אשר. ופרוש הפסוק על קריאת בן נפתלי אשר היא בפתחו עד מתי תרבו
 לדבר רעות בבני אדם ותבצחו אותם כלכם, ואתם דומים לקיר נטוי או לגדר
 הרחויה, ר"ל שאתם נוטים בהוק עליהם ולחמום אותם ולדבר עתק עליהם
 וללכת רכיל בהם כנמות הקיר הנופל. ופרושו לקריאת בן אשר הוא: עד
 מתי תאריכו לשונכם על בני אדם? יהי רצון שתבצחו כלכם כקיר נטוי או
 או כגדר הרחויה, ואמרו, תרצוהו כלכם תפלה עליהם, ואמרו, כקיר נטוי
 מחובר בענין באמרו עד אנה תהותתו על איש, והשעור עד אנה תהותתו על
 איש כקיר נטוי, כגדר הרחויה תרצוהו כלכם. ולשון תהותתו דומה ללשון
 הערבי שאומרין לענין הזה התהתה, והוא הדבור המרובה בלשון הרע וולתה
 ובכרבי הערב אומרים: הוא ממחר ללכת אל הרע יותר מלשון הרע. ובהיות
 תהותתו דומה למלה הערבית התהתה הוא מבעלי הכפל, כמו יוכבדה על
 חומתיה (תה' ניה י"א). ודע כי המשילו אריכות לשונותם עליהם בכרבי רע
 הזוק בפסוק הנה כקיר נטוי הוא דומה למה שאמר ישעיהו: כי רוח עריצים
 כורם קיר (ישעי' כ"ה ד').

טז
 טז

סב י"א. ה' י' כי ינוב. כלומר כי ירכה.
סג ב'. בארץ ציה ועיף. ענף תאר זכר לארץ שהיא תמיד נקבה.
סד ב'. לך דומיה תלה. לך יאתה תלה. ואולם אל אלהים דומיה
 נפשי (שם סיה ב') הוא מל' דומס, והוא תאר.

סד ז'. יחפשו עולות תמנו חפש מחפש. תרנומו יחפשו על
 העולות ויחקרו עליהם, והם משלימים ונומרים החפש ההוא המחפש, כלומר
 שהם עושים העולות שמחפשים עליהם ואחיב אמר מגדיל לעולות ההן. –
 וקרב איש ולב עמק, כלומר כי עצותם ברע רחוקות ומחשבותם בו
 עמוקות, ריף שהם מעמיקים במחשבה בו ויניעו בו עד תכלית, ואחיב עושים מה
 שהגידו להם עצותם במחשבותם.

סה י'. רבת תשרנה. משפטו תעשירנה, וכן יעשרנו המלך (שיא י"ו כיה)
 משפטו יעשירנו (כי הפעל היוצא תמיד בהפעיל).

י"א. נחת נדודיה. פרושו רבה פרי נדודיה, דומה ללשון הערבי שמביאים
 ענין הנחיתה על רבוי הפירות. ונדודיה כמו על כל ידים נדודות (ירמי' מ"ח
 ל"ז), אשר פירושו שרמים, הננור מן ויתגודדו כמשפטם בחרבות (מיא י"ח כיה).
 ורצה בנדודיה – הקיים שעושה החורש במחרשה, והם גם כן הנקראים תלמים.
 ואמרו נחת נדודיה עוטף על אמרו תלמיה רוח. וענין ברכיבים תמוננה אחר,
 וענין נחת נדודיה וענין צמחה תכרך אחר גם כן. ויתכן אצלי בנחת שלחנך
 מלא דשן (אויב ל"ו ט"ז) שיהיה מענין נחת נדודיה, כאלו אמר ופרי שלחנך,
 כלומר מאכלך. והוא אצלי צח מאד וטוב בו, וממה שהוא אצלי גם כן צח
 בו שיהיה פירושו ומותר שלחנך, כלומר מה שהעזבהו ותשאירוהו בשלחנך
 אחר שבעתך, ננור מאשר הניח (שופטים ג' א'), וכמוהו ורחב מקום המנח
 (יתרוקאל מיא י"א). רוצה מקום המותר, כלומר מה שנותר ממדת המקום,
 ויהיה ונחת שלחנך על הסברא הזאת על משקל דעת, מפני שהניח הוא מה
 שהפיא שלו יוד.

סו ה'. נורא עילה על בני אדם. פרושו אצלנו נורא ועליון על
 בני אדם, כמיש ונורא על כל סביכיו (שם פ"ט ח'), וההיא בו להפלגה, לא
 לנקבה (ע' באורו לשמות כיב י"ז).

י"ב. ותוציאנו לרויה. דומה ללשון הערבי שאומרים לרוח המזכה
 ריא. אומר כי הביא עלינו הצרות הדומות לאש ולשטף המים ואחר כך
 תוציאנו לרויה, כלומר אל הריה, והוא קור נשיבת האויר הטוב.

סח ה'. לרוב בערבות. השמים נקראו כן ליקרתם ורוממותם, כאשר
 נאמר גם כן עליהם (שם ע"ח כיה): לחם אכירים אבל איש – ר"ל השמים,
 ויחס הלחם אליהם, כמו שנא' ודגן שמים נתן לנו (שם ע"ח כ"ד). והערב
 יקראו לנגל השביעי נרפה, וזה קרוב לשם הערבות. ונורת העברים לשמים
 ערבות הוא מאמרם לבני הגדולים והחשובים והנכבדים ואת בני התערבות
 (מ"ב י"ד י"ד), והוא תאר ע"מ שתי תורות גדולות ותהלוכות ל"מין (נחמי י"ב
 ל"א), וכן אמר בו התרגום: וית בני רכביא. ואפשר שיהיה מהענין הזה
 ואת הערבים צייתי לכלכלך שם (מיא י"ז ד'), כלומר הגדולים והנכבדים

כלומר גדולי המקום ההוא. אבל אמרו, צייתי הוא שהעיר את רוחם לזה. וקרב לזה ומערבך (יחזקאל כ"ז כ"ז) - המחורה המובחרת.

סח

אסירים בכושרות. המה טכנות הכבלים.

יד. בירקרק חרוץ. כל' הערב אצפר והוא בין הירוק והצהוב.

יח. רבותים. הרבים מן רבוא - רבות, רבואות. ורבותים אין הבונה לשת

רכבות כלכר, אלא לרכבות כלי מספר.

כ"ו. קדמו שרים אחר נוננים. הוא נותן טעם, תם בלשון ערב,

כלומר (תחלה) שרים ואחריהם נוננים. וכמוהו אחר ובנית ביתך (משלי

כ"ד כ"ז).

כח. צעיר רדם. ר"ל שבנימין הנזכר קודם יהיה רודה בשונאיו.

ל"א. חית קנה. היה פירושה עדה, ראייה לזה אומרו אחיכ; עדת אבירים.

וכן חיתך ישבו בה (תה' ס"ה י"א).

ל"ב. חשמנים. אפשר שהוא שם אומה מן האומות.

סז

שבילת מים. הם המים הרבים. וזה הלשון נופל בלשון הערב גם כן

על מים רבים.

עב

הי. עם שמש. כלומר כל ימי השמש.

ט"ו. ציים. שוכני מדבר.

י"ד. מתוך. מאנשי תוך ומאנשי חמם.

טז

פסת בר בארץ. פרושו תהיה חתיכת צדק בארץ, ר"ל יהיה משפט

נמור וצדק תמים; ואין עוד פסת מל' פסו אמונים (שם י"ב ב'). - ירעש

כל בנון פרוו. דומה לר' הערב שאומרים לברכה ולפריה רנס,

ויהיה ענין ירעש כלבנון פרוו יפרה וירכה. וענין אמרו פרוו - בנון, ר"ל

שירכו בנוו כרבות עצי הלכנון, כי כבר הביאו מעצי הלכנון משל ברוב;

ולכנון אין די בער (ישעי' מ' ט"ז).

עג

כ"א. כ"אין שפכו אש רי. כאין - באפס זמן, כהרף עין. שפכו אשורי

כמו נשיו רנלי.

ד"ו. חרצבות. קשריהם וקשים, ר"ל הצרות המניעות מהם והמצוקות הקשות

שבאות מחמתם. - ובריא אולם. הוא על דרך הרמיון, והוא שדמה אותם

בכריאותם ובהזקתם כאולם, כאשר נאמר; כנותינו כוזיות מחטבות תכנית

היכל (שם קמ"ד י"ב).

ו"ו. יעטף שית חמם למו. כלומר בכל מקום שיפנו ואל איזה שיטו

יעשו חמם. וכן יעטף ימין (איוב כ"ג ט') אפנה על ימין, כלומר אמה.

ח"ו. ימיקו וידברו ברע עשק. ימכו ברכריהם וחזק נאותם ודומה

למה שאמרו (מ' כתובות ז' י'): מפני שהיא ממיקתו.

י"ו. לכן ישיב עמו הלום ומי ללא ימצו למו. אחרי

שרואים משלום הרשעים ושלחותם על כן ישיב עמו הלום (כמו הלום, מקור

במקום פעול) כלומר נשבר, ויקצו ממנו מים רבים, ר"ל דמעת הבכי. ואמרו

הלום הוא מקור במקום הפעול, כלומר (הלום) נשבר נפש ביראת ה' וחוליה

האמת. דומה בענין פרשה זו יש גם במלאכי ג' ט"ז.

עג כ"א. כי יתחמץ לבבי. כלומר אכעם וכן אומרים הערב: פלני חמוץ הלב כשהוא כועס.

כ"ב. ואחר כבוד תקחני. זה דומה למה שאומר הערב: אנחנו מאחרי עורתך, כלומר אנחנו עוזרים לך.

עד ג'. הרימה פעמיך למשאות נצח. הקא שברך על אויבך ממרום בעבור חורבן נצח ובעבור כל אשר הרע אויב בקדש. ואם תרצה אמור בעבור שממות נצח. ורצונו לומר באמרו הרימה פעמיך ורצונו באמרו יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדמות (שם ע"ד ה') אחר, כי ההכאה כל אשר תבוא ממקום גבוה תהיה יותר חזקה ורעה. ופעמיך הוא כמו את הולם פעם (ישעי' מ"א ו'), נפעמתי ולא אדבר (תהי' ע"ז ה') והלמיד כלמשואות בענין בעבור, כמו: לנביאים נשבר לבי בקרבי (ירמי' כ"ג ט') כלומר בעבור. ועיקר המשואות - למשואות על משקל למהלומות (משלי י"ח ו') וכבר הפכו האליף הוואת היא בלשונות נלים נצים (מיב י"ט כ"ה, במקום להשאות). ושעור כל הרע אויב בקדש - ולכל אשר הרע אויב בקדש, כלומר ובעבור זה עוד. וענין הרברים האלה: אלהים הנקם מאויבך אשר שמו קדשך חרבות עולם והרעו בו רעה רבה.

ו'. בכשי. פדשו בו קדרום, וכן תרגם ובקדרמות באו לה (ירמי' מ"ז כ"ב) וכמה דעלין בכשילין. - וכילפות. כמו מעצדים ובערכי פאם וקורין להם ניכ בלי הערב בלון.

ח'. נינם יחד. ע' באורו לישעי' מ"ט כ"ז.

י"ד. ראשי לויתן. וכן תמשך לויתן בתכה (אויב מ' כ"ה), לויתן נחש בריח (ישעי' כ"ז א'). הוא הנקרא נווהר. והוא תכונת הכנס הפלכים זה על זה, דמהו אל תנין הים בעבור הכפלו והתקללו (וע' באורו לישעי' כ"ז א'). - לעם לצייים. ליושבי מדבריות.

כ'. מחשבי ארץ. הם האנשים הפחותים והנכלים, ותרגום ומן העם הדלים (ירמי' ל"ט י') - ומן עמא חשיכא.

עה ה'. אל תהלו. דומה ל' הערב שאומרים אהלא על נשיאת הקול. מ'. ויין חמר. ארום. לפי שהיין על הרב ארום. הלא תראה שדמהו לרם, כמיש: ורם ענב תשתה חמר (דברים ל"ב י"ד). ודומה ל' הערב שאומרים לארום חמר.

עו ו'. אשתוללו. מענין ההשמד וההכרת והאכדון. והראיה על זה: נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל יריהם. וכמוהו: וסר מרע משחולל (ישעי' נ"ט מ"ז), כלומר נפקד ונעדר, כענין: ותהי האמת נעדרת (שם ש"ב). מ'. ארץ יראה ושקטה. שקטה כאן הוא הפך המנוחה, ופרושו התנודרה. וכן בהשקט ארץ מדרום (אויב ל"ז י"ז), כלומר בהנעת הרוחות הדרומיות לעולם בעת השבתם.

י"ג. יבצור רוח ננידים. יגדילנה וירוממנה (מל' חומה בצורה) וימנע האויבים ממנה.

נ'. ידו לילה גנרה. הפצע החבורה שלי נגרה (מונלא), (יר=מכה).

- עז ה' אחות שקרות עיניי. רץ העפעפים השומרים לעינים, אע"פ שהם בלשון פעול, ובענין הזה מניעת התנומה ועצימת העין ממנה.
- י' ו' יא, ואמר חליתי היא וכו'. כאשר ספר הנביא קיצת האומה בנלות וקוצר נפשם לסכלו, כמיש האפס לנצח חסדו וכו'. השבח חנות אל וכו'. כי אם אקר זאת מפלתי ומיתתי עד עולם אוכור מה שקדם מחסוך עמדי ופלאך שעשית לנו ותחזק תקותי ותחליף יאושיו. וחלות על משקל הנות, שמה. והיה הדין שיהיה חליתי מלרע כמו וחנותי לבני בשני (איוב י"ט ז') לולי המלה הקטנה הבאה אחריה. - שנות ימין עיון. שנות עיקרה שנתות (מהחידה שנה).
- י' יח, אף חציך. אבני הברך.
- עח מ'. נושקי רומי קשת. נושאי כלי זין.
- י' כיה. לחם אבירים. ענינו לחם שמים, ע' תה' קיה מ'. ונקראו השמים אבירים לנדווחם ועצמותם.
- י' כיו. יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן. יש שרוצים בקדים צד דרום כמו תימן, כי לא יתכן שיבוא להם השלש בשתי רוחות שונות זו מזו, כי אם ברוח אחת.
- י' מיה. וצפררע ותשחיתם. כלומר הציקה להם בכל מקום. ובלי ערבי צפאדע.
- י' מין. ושקמותם כחנמל. שקמה בערבי נמיו. - כחנמל - הוא הקרה הגדולה.
- י' סימ. משלחת. כלומר הרב (מלי בשלח, יואל ב' ח').
- פ ה'. עשנת כתפלת עמך. בחלת וקצת בה. והוא הרחבה והעברה מלי עשן.
- י' ו'. ותשקמו בדמעות שלישי. הטעם ותשקמו דמעות בשלישי, והשלישי מדה (ישעי' מ' י"ב).
- י' ייד. יכרסמנה. מלי המשנה: שדה שקרסמה נמלים (פאה ב' ז'), והקריף והקיף מתחלפים בלשון העברים.
- י' מין. וכנה. הוא אצלי כמו וננה בהמיר הג' בכיף. והמפרשים אומרים שהוא כמו נצר או זמורה בראיה מאמרו: נפן ממצרים תסיע (שם שם מ'). - כן. כלומר סעף, ענף.
- י' יז. שרופה באש כסוחה. יש מפרשים כרותה, ואם כך היה צריך להקדים כסוחה לשרופה. יותר נכון שהוא ע"פ הלשון הערבי כסחת אל בית כאלמכסת, כלומר ככרתי את הבית במכבדת. וענין כסוחה על הסכרא הואת מושלכה.
- פא ד'. בכסה. כמו בכסא, היא במקום א'. וכן במשלי ז' כ'. - שיום חננו - במקום ביום חננו. ואין ראש חדש יום חג אלא ראש השנה בלבד.
- י' ח'. אענך בסתר עם. פרושו אענה אותך ואתה בתוך הרעם, כמו בצרה קראת ואחלצך (שם שם).

י' דברי המחבר לא ברורים. נראה שכונתו היא: סבת, חלתי (הקווי) - היא השנים שבהן הראה עליון כח יסונו, ולפיכך איני חייאש מקוות, שהוא יראני עוד נפלאות בעתיד. חמלקס.

פא ט"ז. כמעט אויביהם אכניע. כלומר בזמן קרוב.

ט"ז. ויהי עתם - עת שלטונם - 5505.

פנ י"ד. שיתמו כנלגלג. הוא הקש והנכבה. והראיה על זה אמרו אחיכ

כקש לפני רוח, ונקרא בשם הזה מפני שהרוח מגלגלת אותו ומוליכה ומביאה אותו לקלותו, וכמוהו עור; וכנלגלג לפני סופה (ישעי' י"ג). ואיננו כמו אל בית לנגלג (יחזקאל י"ב), קורא הנלגלג (שם י"ג) כאשר אמרו קצת בני אדם. וכבר טעו האנשים בזה מקדם ובזמנים הרחוקים. וראיה על זה כי המתרגם ס' תהלים לנוצרים כן תרגם להם, וטעה בו כאשר טעה בדברים רבים.

פד י"א. מדור באה"ר ש"ע. מלשון הארמית די מדרהון עם כשרא (דניאל ב' י"א) והניל מאד בלשון רז"ל.

פו י"ה. יספר בכ"ת וב"ע מ"ם. יספר מלשון ספר שמונה גס על פעולת הכתיבה, כמו ספר ולשון (דניאל א' ד') שפירושו כתב ולשון. וענין הכתוב שבעת שגור לכתוב נחלות העמים כתב ציון לנחלה לו, כענין כהנחל עליון גוים וכו' (דברים ל"ב ח').

פח ט"ז. אפונה. ר' יהודה (היוג) חשבו בין הפעלים עלולי העין וזמנו עתיד כמו אקומה, אשוכה. והיאות כו שהאליף הוא מהשרש ויהיה דומה למה שאומרין הערב לזמן אפאן בשבר האליף ורגשות הפיא, ויהיה אפונה שם ע"מ אל"ש וקמול והיא בו נוספת, ופירושו; נשאתי אימך ימים רבים וזמנים. ומתאים לאמרו; עני אני ונוע מנער.

פט י"ד. צור חרבו. חד חרבו, וכן חרבות צורים (יהושע ה' ב') - סכינים חדים.

פ"ה. השבת מטהרו. זהו מלכותו ונקיותה כענין שנאמר כעצם השמים לטהר (שמות כ"ד י'). - מגרתה. הפלג. דומה לארמית; ימגר כל מלך ועם (עזרא ו' י"ב), כלומר יהרסם ויפילם ממעלתם. וכן מנורי אל חרב היו את עמי (יחז' כ"א י"ז). והפרוש נופלים בחרב היו עמי. ויהיה אל בענין הביית, כמו ואל הארון תתן את העדות (שמות כ"ה כ"א), ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך (ויקרא י"ח ב').

צ"ה. זרמתם. השלכתם ודחיתם, וכמוהו כורם קיר (ישעי' כ"ה ד') כנפלו ודחיתו. וזה על דרך ההרחבה והעברה, כי השער הזה איננו כי אם לדברים הלחים הגנרים, כמש: זרמו מים עבות (תה' ע"ז י"ח), מורם הרים ירשבו (איוב כ"ד ח').

י"ז. ימו 5505 ויבש. כלומר יבש וימו 5505.

י"ח. ור הבס עמ 5505 ואן. מה שיוסף עליהם וינבר הוא עמל ואפס (אן=אין).

י"ב. כן הודע. פירושו לפי ימות חיינו יקבנו, כי כאשר אמר כי כלינו באפך ובחמתך נבלענו. שמה עונותינו לנגדך ונו' כי כל ימינו פנו בעברתך ונו' ואמר; ימי שנותינו בהם שבעים שנה, ואחיכ אמר דרך בקשה; אלהים אל תרכה מוסרנו, כי ימי חיינו מעטים, אך יסרנו לפי ימי חיינו, וזה קרוב מן הענין שאמר איוב; כמה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי (איוב ו' י"ט).

י"ג. וסוחרה. בערבי דרקא. ואפשר שקראוה סוחרה כעבור סכובה ועגולה או כעבור שהגלחמים מהפכים אותה ומסככים לכל צד.

צב ד'. עֵשֶׂר עֶשְׂרֵי וְעֵשֶׂר נִבְּלָה עֶשְׂרֵי - כְּלֵי שִׁישׁ לֹא עֲשֶׂרָה יִתְרִים, וְמֵה שְׁכֵתוֹב בְּנִבְלָה עֶשְׂרֵי (שֵׁם קְמִיד מ'), פְּרוּשׁוֹ נִבְלָה שִׁישׁ לֹא עֲשֶׂרָה יִתְרִים אִם שִׁירְצָה בּוֹ הַעֲמָף, כֹּאֲלוֹ אִמֵר בְּנִבְלָה וְעֶשְׂרֵי.

צט א'. תְּנוּט הָאֲרֶץ. וּפְרוּשׁ הַמִּלָּה אִם הִיא הַפְּעוּלָה לְאֲרֶץ, עֲנִינָה וְעִנִּין תְּמוּט אַחֵר, כְּמִישׁ רַפָּה שְׁכַרְיָה כִּי מִטָּה (שֵׁם ס' ד'), וְאִם הַפְּעוּלָה לְכוּרָא וְהָאֲרֶץ פְּעוּלָה בַּהּ תְּהִיָה הַמִּלָּה דּוּמָה לְעַרְב, הָעֲרַב, שֶׁהַלְשׁוֹן הוּא אֲצֵלֶם לְשׁוֹן תְּלִיָה, כְּעִנִּין תּוֹלָה אֲרֶץ עַל בְּלִימָה (אִיּוֹב כ"ו ז').

קב ו'. דְּבַקָה עֲצָמַי לְבִשְׂרֵי. כְּלוֹמֵר לְעוֹרֵי. וְכֹסֶם חֲרֻבוֹת. בְּעַרְבֵי כּוֹס.

י. הַעֲרַעֵר. מְעַנִּין וְלִבִּי עַר (שְׁהִישׁ ה' ב'), וּפְרָשְׁנוּהוּ הַנְּעוּר, אֲשֶׁר לֹא יִתֵּן שְׁנַת לְעֵינָיו בְּלִיָּה בְּהַתְּפַלְּלוֹ כֵּל הַלִּיָּה.

כ. הָאֵל תַּעֲלֵנִי כַחֲצֵי יָמַי. כְּלוֹמֵר אֵל תְּמִיתֵנִי כַחֲצֵי שְׁנוֹתַי. הֲלֹא תִרְאֶה שְׂאֵמְרִי: עֲנֵה בְּדֶרֶךְ כַּחֲצֵי יָמַי (שֵׁם ק"ב כ"ד). וְעִנִּין קָצֵר יָמִי הוּא עִנִּין אֵל תַּעֲלֵנִי כַחֲצֵי יָמִי, וְהוּא שְׁהִיָה מִתְּפַלֵּל אֵל הַכוּרָא לְרַחֲמוֹת מַעֲלֵיו הַמְּקַרָּה הוּא.

קד ו'. עַל הַרִים יַעֲמְדוּ מַיִם. מִהֶפֶךְ: עַל מַיִם יַעֲמְדוּ הַרִים, כְּמִישׁ לְרוֹקַע הָאֲרֶץ עַל הַמַּיִם (שֵׁם קל"ו ו').

קה כ"ד. וַיַּעֲצִימָהוּ. עִקֵּר עִנִּין עֲצוּם הוּא כְּאִיכוֹת, אֲבָל מִשְׁתַּמְשֵׁים בּוֹ נִם לְכַמּוֹת, וְכֵן בְּל' הָעֲרַב וַיִּן.

ל"ז. וְאִין בִּשְׁבָטֵיו כּוֹשֵׁל. הוּא הַרֵשׁ, כְּלוֹמֵר שְׁכַשֵּׁל מוֹלֵו.

קז כ"ה. מִשְׁחִיתוֹתָם. מִמַּלְכוּדוֹתָם, וְכֵן כְּאִיכָה ד' כ', וְכִמִּישׁ: הַצִּיבוּ מִשְׁחִית אֲנָשִׁים יִלְכְּדוּ (יִרְמִי' ה' כ"ו).

כ"ז. יַחֲוּגוּ וַיִּנּוּעוּ כִשְׁכוּר. בְּלְשׁוֹן הָעֲרַב אֹמְרִים פְּלִי חָג אֵל בֵּית הָאֱלֹהִים, כִּשְׁהוּא בֵּא אֲלֵיו, וְכֵן יַחֲוּגוּ וַיִּנּוּעוּ, הַלֹּכִים וּמִתְנוּעָעִים כִּשְׁכוּר. וְמֵזֶה אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וְחֹגְגִים (שִׂיא ל' ט"ז), כִּי הִיוּ מִתְנוּעָעִין בִּשְׁכַרְתוֹם. וְעִנִּין לְחֻנָּא (יִשְׁעִי י"ט י"ז) נִכַּ מֵזֶה, שְׁמַתְכַלְבָּלִים וּמִתְנוּעָעִים עֵת זְכַרְהָ.

מ"א. וַיִּשֶׁם כְּצֶאֱן מִשְׁפַּחוֹת. הוֹלִיד, כְּמוֹ וַיִּשְׁימוּ בָנִים (עוֹרָא י' מ"ד). **קט** כ"ח. נִנְעַרְתִּי כְּאַרְבֵּה. הַכּוֹנֵה בַּהּ כְּכּוֹנֵה בְּאִמְרוֹ הַתְּרַעֲשֵׁנוּ כְּאַרְבֵּה (אִיּוֹב ל"ט כ'), כְּלוֹמֵר הַנְּעָה וְהַדָּחָה מִמְּקוֹמוֹ, וְכֵן וַיִּנְעֵרוּ רַשְׁעִים מִמֶּנֶה (שֵׁם ל"ח י"ג). וְאִפְשֵׁר שִׁדְּיָה מֵזֶה הַרֵשׁ הַנְּעַר לֹא יִבְקֵשׁ (זְכַרְיָה י"א ט"ז) כְּלוֹמֵר הַנְּעַר וְהַנְּבִדָל מִחֲבֵרָיו, רִישׁ הַנְּבִדָל מִן הַצֶּאֱן. וְמֵזֶה נְגוּר וְהַנְּעַר נַעַר (שִׂיא א' כ"ד) פִּירוּשׁוֹ נְעַר מִהַנְּעֵרוֹת וּמִנְהִיג עֲצָמוֹ.

קי ג'. מִרְחֵם מִשְׁחַר. פְּרוּשׁוֹ כְּמוֹן הַחֶשֶׁךְ. רִישׁ מַעַת הַיּוֹתֵךְ בְּחֶשֶׁכַת הַרְחֵם, כְּלוֹמֵר מִתְחַלֵּת יִצְרַתְךָ הוּא אִמְרוֹ לֶךְ מַל יִדְרוֹתְךָ. כֵּנֶה קָשֶׁל עַל הַמוֹלַח הַטּוֹב, וְאִמְרוֹ יִדְרוֹתְךָ - רֹצֵה מִתְחַלֵּת נְדוּלְךָ, וְאִמְרוֹ מִרְחֵם מִשְׁחַר דְּבַק בְּעִנִּין אִמְרוֹ מַל יִדְרוֹתְךָ.

קי"א כ"ט. דְּרוּשִׁים לְכֹל הַפְּצִיָּהִם. מְכוּאֲרִים וּמְפּוֹרְשִׁים בְּכֹל מֵה שְׂרוּצִים מֵהֶם - קְבוּץ (רְבִים) חֶפֶץ שֵׁם. וְטוֹב מֵזֶה אֲצִלֵּי שְׂנֵא, מְכוּאֲרִים לְכֹל הַחֶפְצִים כֵּהֶם וַיְהִיָה סְמוּךְ הַחֶפְצִים לִירְאָה אֶת שִׁמְךָ (נַחְמִיָה א' י"א), וְהַרְוִשִׁים הוּא: כְּמוֹ: הַנֵּם

כתובים במדרש הנביא ערו (דהיב י"ג כ"ב) - בספר כאורו ופרושו. ועוד
הנם כתובים על מדרש ספר המלכים (שם כ"ד כ"ז) - בספר באור מנהגי
המלכים. ומהענין הזה בית המדרש, כלומר מקום הבאור והפרוש. ומה
נאמר גם כן (כתובות ד' ו'): זה מדרש דרש ר' אליעזר בכרם כיכנה, כלומר
פרושו וכאורו בגלוי. ואמרתי בגלוי מפני שהלשון הזה סובל הענין הזה, לפי
שראיתי (כזה) לראש הישיבה שמואל בן חפני בספר המבוא אל התלמוד בפרושו
לאמרם דרש ר' פלוני. ואפשר שיהיה, דרושים - מזומנים לכל החפצים
בהם. כאמרו: נדרשתי ללא שאלו (ישעי' ס"ה א'). פרושו נמצאתי ונודמתני.

ק"ג ט' מושיבי עקרת הבית. אין עקרת סמוך אל הבית אלא על דרך
מושיב יחידים ביתה (תהי' ס"ה ז') ועקרת כלומר שרש האומה.

ק"ד א' מעם לו עו. עלן, כאמרם (מ' מנילה ב' א'). אבל קורין אותה ללענות.
ועוד אמרו (שם י"ח): לעו יוני לכל כשר.

ק"ה י"ב. דועכו. פעל שלא נזכר פועלו. ויתכן שיהיה פועל חולף (עבר) כמו
שופט מן למשופטי אהזנן (איוב ט' ט"ז). כי הלשון הזה לא מצאננו מתעבר.

ק"ו כ"ח. דלפה נפשי. נחכה וננרה, כמו תככה נפשי (ירמיה י"ג יז).
ל"י משפטיך שויתי. כלומר השויתים וכוננתים, כלומר חשכתים במעלה
הזאת (של דרך אמונה בחרתי).

ע' טפפ כחלב לבס. נתמנה ממחשבות הרעות. ואפשר שיפורש עכה
ושמן מתרגום השמן לב העם הזה (ישעי' ו' י') - טפיש ליביה דעמא הרין.

ס"ז. שקר רדפוני. כלומר אויבי שקר, כמו אויבי שקר, שם ל"ה י"מ.
"צ"ו. כל כלה ראיתי קץ וכו'. הוא אומר כי עמדת על אחרית
כל תכלה חוץ מתכלית חכמתך כי היא רחבה ועמוקה מהשיג אחרית כל
תכלית.

" ק"י. סעפים. בעלי המחשבות הרעות. המחשבות נקראות שעפים כמו לכן
שעפי ושיכוני (איוב כ' ב'), אע"פ שהוא בשי"ן.

קע"ד. תאכתי לישועתך. כמו כלתה לישועתך נפשי (שם, שם ס"א).
קכ"ו. בחילך. היא החומה השניה, מל' חל.

קכ"ז. לנאיונים. נורתו מן נאה ורם, והוא תאר.

קכ"ח. כאפיקים בננב. דמה עור הכורא לעמו בצוק העתים לשמטמים
וישיע בהם אנשי ארץ הננב מפני שהיא ארץ יבשה. ואם תרצה אמור שהפי'
בננב במקומות הננוכים היבשים, ויהיה דומה לל' התרגום ננוכו מיא (כר' ת'
י"ג), ויהיה הענין כולל לארץ הננב וזולתה מן המקומות היבשים.

ו'. נושא משך הזרע. הוא השק שנושאים בו הזרע לזרוע. ועל נושאו
אומר מושך הזרע (עמוס ט' י"ג).

קכ"ז ב'. כן יתן לידירו שנא. כלומר כי הדבר השוה אין ספק בו שיתן
לידירו שנא, כלומר שיבטיחנו וישן ולא יפחד מדבר.

קכ"ח. שקדמת שלף יבש. פרושו אשר ייבש קודם שיגמר הראותו
והנלוחו, והוא (שלף) פועל חולף (פעל עבר) בלתי מתעבר (אינו יוצא לשני)
כמו שלף יוצא מנה (איוב כ' כ"ד).

קף ד. ל מ ע נ ת ו ר א . למען ייראו ממך. כי כאשר ידעו אדם כי עמך הסליחה יקו סליחתך וכפרתך וישובו אליך, ובהפך כשירדעו שהענש ממך ייראו מענשך וימנעו מן העברות, וכן התפלל שלמה (מ"א ח' ל"ח-מ').

קרב ג. א ב ו א ב א ה ל ב י ת י . יש מי שיקרא הבית הבנוי מחמר ואבנים, אהלי על דרך העברה, ולכעלי המסרת דרך אחרת כזה באמרו: כתיב מלה חדא וקרי תרתי.

קרו ג. ו ת ו ל ל י נ ו ש מ ח ה . בספר התוספת אמרתי שהיא מענין יללה. ואנו מכשירים בו פנים אחרים והוא שהלשון הזה דומה לל הערב, שהוא אצלם לשון הריסה וכאלו אמר ושאלונו מהרסינו שמחה. וכבר אמרו אנשים כי ותוללנו שמחה כמו ושוללנו בהמרת התיו בשיין, ככרושים ברוחים.

קרח ז. ע ל א פ א ו י ב י . שעורו אף על איבי.

קרט כ. כ נ ת ה ל ר ע י . למחשבותי, לרעיוני. ועיקרו קעה על משקל קעה (עורא י' א') וממנו אצלי אפרים רועה רוח (הושע י"ב ב'), ובא חסר הלטיד, כמו מן נאה-נא (ישעי' מ"ז ו').

ח. א מ א ס ק ש מ י ס . נגור מל' הארמית: והסק דניאל מן נבא (דניאל ו' כ"ד), אשר ענינו השקרה.

ט. ג ל מ י ר א ו ע נ י ד . נאמר בו גופי, מאמרם (חולין כ"ה): גלמי כלי עץ, גלמי כלי מתכות, כי כל עץ שלא נתקן ולא נעשה ממנו כלי נקרא אצלם גולם. עד שהארם שאינו חכם קוראין לו גולם, כאמרם (אבות ה' ז') שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם. וכבר פירשו בו (בגלמ"י) הכפלי והכנסי בימיב.

כ. י מ ר ו ד . כלומר יכרוך.

קמ ח. כ י ו מ נ ש ק . כיום מלחמה.

יא. כ מ ה מ ר ו ת כ ל י ק ו מ ו . אפשר שיהיה דומה לל הערב שאומרים הומר על המים הנשפכים ממקום גבוה, כלומר יפלו בשוחות עמוקות לא יוכלו לקום ולצאת מהם.

קמא ד. ו ב ל א ל ח מ ב מ נ ע מ י ה ס . ולא אכל במנעמיהם. וכן לכו לחמו בלחמי (משלי מ' ה').

קמב א. מ ש כ י ל ל ר ו ד . אפשר שיהיה פרושו השתכללות והשקפה אל אלהים, כמו אשרי משכיל אל דל (שם מ"א ב').

קמג ט. ה' א ל י ד כ ס י ת י . כלומר שהתכסיתי בסתרך והסיתי בצלך. ופעם אחת שאלתי ואני נער מ' (ממרנא) יצחק בן מ' שאול על הפסוק הזה, והניד לי, כי מנהגו היה לאמר בבקשותיו המזמור הזה, וכאשר תבע את נפשו בפירוש אליך כסיתי וענינו ולא הבינו, עמד מאמרו בבקשותיו.

קמד ב. ה ר ו ד ד . פרישה ודקיעה, מתרנום וירקעו (שמות ל"ט ג') ורדדו. כאילו אמר הרוקע עמי תחתי. - ע מ י . כלומר עמיב. ע' באורו לשיב כיב מיד. י"ב. כוונות מהטבות. פירוש מחטבות - נבדחות ונשאות, אבל אמרו תכנית היכל על דרך הרמיון (ההפלגה), וכן ענין חטובות אטון מצרים (משלי ז' ט"ז) נבדחות וחליוות מאטוני מצרים, ורב שדירא נאון זיל פירש בו

פרוש אחר והוא טוכ; ממונות בקשור מצרים, כמו תרגום את ה' האמרת (דברים כ"ו י"ז) - חטבת. ונור האמרת מדברי רז"ל שקראו לסימן הרקום שכבדו אימרא. ועי' באורו למשלי ז' ט"ז.

קמד י"ג. מזוינו מ' א' ים. מ'ל' זויזת והמים נוספת, כמו ונחל מקדשיהם (יחזקאל ז' כ"ד). - מזון אל זן-מכל המינים, דומה ל' הארמית: וכל זני זמרא. (רניאל ג' ה'). תרגום למינו (בר' א' י"א) לזנוהי.

קמה ר"י. דור לדור. ר"ל מדור לדור. הוא הענין כאמרו מעולם ועד עולם (דהיא כ"ט י'), כלומר תכלית העולם.

קמו ד"י. אבדו עשנותיו. דומה בלשוננו ובענינו ל' הארמית; ומלכא עשית (רניאל ו' ד') ועל 'חשבו מחשבותי' (ירמי' י"א י"ט) אמר התרגום: חשיבו עשתונין בישין.

ח, ווקף כפופים. מרים השפלים. דומה לדברי רז"ל (כ"מ ע"ב); ווקפו עליו במלוח. ובארמית: ווקף יתמחא עלוהי (עזרא ו' י"א).

קנ ד"י. ועונב. כלי נגון ובלשון ערבי קוסאר.

משל"י.

א ט"י. לוית חן. ציץ וצינף.

כ, הומיות. הרחובות המלאות המולה.

ה י"ט. באהכתה תשנה תמיד. תהיה לך שמחה וערכות, כמו שניזן לדור. או בענין ההתעסקות באהכתה מאדוכ וזלחה, וכן פירשו יהודה בן קריש ואמר שהוא שמע האיש הרני אומר: יש לי שנויה, בענין יש לי עסק.

ו נ"י. וק"ב. עי' באורו לישעיהו ג' ה'.

ז ט"ז. מרברים רבדתי ערשי. הם המסכים ששמים נגד המטות בבית. מחוק הענין הזה אמרו חסבות אטון מצרים, ורצוני לומר כי המרברים והם המסכים תלויים במיתרים העשויים במצרים. ונורת חסבות מתרגום וה' האמירך היום (דברים כ"ו י"ח) אשר הוא חמבך יומא דין, כלומר רוממך והעלך. ומה נאמר לסעקף העליון אמיר, כמיש כראש אמיר (ישעי' י"ז י'). ואטון דומה לתרגום מיתריהם (שמות ל"ה י"ח), אשר הוא אטוניחון.

ז י"ז. נפתים שכבי. הזקן מל' יצחק בן ניקטיליה ז"ל היתה דעתו נוטה בזה אל ענין ההרויה, כמו תניף אלהים (תה' ס"ח י') עיד העכרה והשאלה. כי הרויה אינה כי אם כדברים הנתכים, והטוב בעיני שתהיה הרויה בל' העברים על שני פנים, כאשר הוא בלשון הערב, ר"ל הרויה כדברים הנתכים, כמו תניף אלהים, וההרויה כריח הטוב, כמו נפתים משכבי, כאשר אומרים הערב לריח הטוב ריא. ועי' באורו לתה' ס"ז י"ב.

ט ג"י. ע"ש נפ"י. ע"ש קצות מרומי המדינה. והוא דומה ל' הארמית ונפין די נשר (רניאל ז' ד'), והעבריים משאלין השם הזה לקצות הארץ, כמיש מכנה הארץ (ישעי' כ"ד ט"ז).

- מ יב. וְלֹצֵחַ לְכַדֵּךְ תִּשָּׂא . כְּלוֹמֵר תִּשָּׂא עוֹנֵךְ, שְׂחָמָת וּמְעוֹתֶךָ לֹא יִשָּׂאם (אחר) כִּי אִם אַתָּה לְכַדֵּךְ .
- י ד. וַיֵּד חֲרוּצִים תַּעֲשִׂיר . העשירים נקראים חרוצים אולי מפני שיש להם הרבה זהב, עיר מחרוץ ומפו (שם ח' י"ט).
- ה ח. וְקָבֵט . לְמַלְאָה הוֹאֵת יֵשׁ שְׁנֵי פְרוּשִׁים, וּשְׁנֵיהֶם דּוֹמִים לְלִשׁוֹן הָעֵרֶב . אַחַד מהם והוא הקרוב הוא עֵינִן נְפִילָה, יִלְכַּט בָּהּ - כְּלוֹמֵר יִפּוֹל; הַשֵּׁנִי יִתְלַכַּט וְאֵלֶּכֶתְכֵם בְּלִי הָעֵרֶב, וְהוּא הַפְּסָחוֹת הָרַע(ה).
- ו י. קוֹרֵץ עֵינִן . עֵינֵינוּ הַשֶּׁבֶר וְהַרְמִיזָה, כְּמוֹ שִׁישְׁבוֹר נְבוֹת עֵינֵינוּ וְרַמְזוֹ עֵינֵינוּ, סוֹפוֹ לְגֵרוֹם עֲצַבְתָּ לְעַצְמוֹ .
- ז יו. וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מֵתַעְהָ . מִתַּעְהָ פִּעַל שְׂאִינוֹ מִתְעַבֵּר (אֵינוֹ יוֹצֵא, וְהוּא כְּמוֹ חוֹעֵד).
- ח יא. יִנּוֹב חֲכָמָה . הַדְּכוּר הוּא פְרִי הַפֶּה, וַיִּנּוֹב מִלִּי מִתְנַוֹכוֹת שְׂרִי (אֵיכָה ד' ט').
- יג יב. יִשְׁדָּם . כְּמוֹ יִשְׁדָּרָם, וּנְכַלְעָה הָרִי .
- יד יג. וְעַד אֶרְגִּיעָהּ . מִלִּי קָנַע, וְהֵאֱלִיף נוֹסַפֵּת .
- טו יד. לֹא יַחֲרֹךְ רַמְיָה צִידוֹ . לֹא יִתְבַּשֵּׁל צִידוֹ, כְּלוֹמֵר שֶׁהַבּוֹרָא יִסְרְדוּ מִידוֹ וַיִּקַּח מִמֶּנּוּ מַה שִּׁינַע בּוֹ וּקְבָצוֹ שְׁלֹא כְרִיךְ וְלֹא יֵאכְלֶהוּ, וְהוּא דוֹמָה לְאַרְמִית שְׂאֵמְרָהּ וְשַׁעַר רֵאשִׁיהוֹן לֹא הִתְחַרֵּךְ (רַנִּיאֵל נ' כ"ז).
- טז יא. בֵּן חֲכָם מוֹסֵר אֶבֶן . רִיץ שׁוֹמֵעַ מוֹסֵר אִם . (הַמִּלְאָה, שְׁמַעִי שְׁבַצְלַע הַשְּׁנֵיָה מוֹסֵכָה נִם עַל זֶה, וְעַי בְּאוּרוֹ לְבְרָאשִׁית נ' ח' - הַמִּלְקָט) .
- יז יב. פּוֹשֵׁק שִׁפְתָיו . פּוֹשֵׁק כְּמוֹ פוֹתַח, וְכֵן תַּפְשִׁקִי אֶת רִנְלֶיךָ (יחז' מ"ז כ"ח).
- יח יג. וְרִשַׁע יִבְאִישׁ וַיַּחֲפִיר . אֲפֹשֶׁר שֶׁהֵם פְּעִלִים עוֹמְדִים, כְּלוֹמֵר מַה שִׁיבוֹשׁ מִמֶּנּוּ, וַיַּתְכֵּן נִכַּ שִׁיְהִיו פְּעִלִים מִתְעַבְרִים וּפְירוּשָׁם: יִשְׁנֵה דְבָרָיו וַיִּפְסְדֵם וַיַּחֲלִיפֵם מֵאוֹפְנֵיהֶם עַד שִׁיַּחֲפִיר רַעְיוֹ. הֲלֹא תִרְאֶה שְׂאוֹמְרֵי דְבַר שֶׁקֶר יִשְׁנֵא צִדִּיק וְרִשַׁע יִבְאִישׁ וַיַּחֲפִיר .
- יט יג. יִשָּׂם . כֵּאֵן לֹא נִזְכַּר שֵׁם פּוֹעֲלֹ (וְשַׁעֲרוֹ הוּא יִתְבַּרֵּךְ בְּשֵׁלוֹם) .
- כ יד. וְאַנְלָתָה . יֵשׁ כֵּאֵן הַסֵּתֵר (לְשׁוֹן קִצְרָה) כְּלוֹמֵר וְאִשָּׁה אוֹלֵת (בְּנִינוֹד לְחַכְמוֹת נְשִׁים) .
- כא יג. כְּפִי אוֹיֵל הִטֵּר נְאוּהָ . כְּלוֹמֵר שֶׁחֲמַכָּה מְנַבִּיה בִּידוֹ הַחֲמֵר (נְאוּהָ - הַקְּמָה) לְהַכּוֹתוֹ בְּחֻזְקָה, רִיץ שְׂדַכְרִיו גּוֹרְמִין לוֹ הַמְכוֹת הַגְּדוֹלוֹת .
- כב יג. אֲבוֹס בָּר . אֲבוֹס פִּירוּשׁוֹ אוֹצַר, כְּמוֹ מֵאֲבוּסִיָּה, יִשְׁעֵי נ' כ"ז. וּפְרוּשׁוֹ: בְּהַעֲדֵר הַבְּקֵר יִהְיֶה אוֹצַר הַחֲבוּאָה נָקִי (כַּר=נָקִי), כְּלוֹמֵר רִיקָן .
- כג יג. לֵךְ מִנְּגֵד לֵאִישׁ כְּסִיף וּבִלְיָדַעַת שִׁפְתֵי דַעַת . כְּלוֹמֵר וְאִם לֹא - לֹא תַדַּע שִׁפְתֵי דַעַת (וְיוֹ שְׂכַמְלַת וּבִלְ מִהַפְּכַת אֶת הַפִּעַל יַדַּעַת מִעֵבֶר לְעֵתִיד, עַי בְּהַקְרָמָה לְכַאוּרֵנוּ לִסִּי אוֹיֵב, - הַמִּלְקָט) .
- כד יג. אוֹיֵלִים יִלְיָץ אִשָּׁם . הַרְשָׁעִים הוֹשִׁבִים זֶה עַל זֶה מַה שְׂמַחִיב אוֹתוֹ בּוֹ אִשְׁמֵה, כְּלוֹמֵר שְׂמֵאשִׁים אֶת חֲבָרוֹ בְּמַה שְׁלֹא חָמָא, וְהַצְדִּיקִים רּוֹצִים זֶה בְּזֵה וּמוֹכִים זֶה אֶת זֶה .
- כה יג. כִּכֵּל עֲצָב יִהְיֶה מוֹתֵר וְכוּ' . כְּלוֹמֵר כִּכֵּל מִיְחֹשׁ וְכַאֲב שִׁמְצָא

הארם יהיה בו ריוח ויתרון, ר"ל השכר. אך רוב הדברים אין לו כהם, כי אם חסרון והפסד, והוא אם בן רע מכל מיהוש וכאב. והחפץ באמרו; ודבר שפתיים אך למהסור, כחפץ באמרו; פושק שפתיו מתתה לו (שם י"ג ג').

יך כית. מ ח ת ת ר ו ו נ . מענין האיזונו רוזנים (שופטים ה' ג'). (קוון=ר'ון)

י' ליג. ו ב ק ר ב כ ס י ל י מ ת ו ר ד ע . החכמה אברה ביניהם שלא יתעסקו בה (כל' ויודע בהם אנשי סכות, שופטים ה' ט"ו).

מן כ"ב. ה פ ר מ ח ש ב ו ת ב א י נ ס ו ד . כל' עצה, כמיש; מחשבות בעצה תכון (שם כ' י"ח). וכאלו נגור מן ועל סוד בחורים (ירמ' ו' י"א) אשר הוא קהל. כלומר מכל' התקבץ לעצה; ומבאר זה אמרו; וכרוב יועצים תקום (שם).

י' ס"ח. דומה ללשון הארמית, יתנסח מן ביתה (עזרא ו' י"ז) ופרושו הרם ונתיצה.

י' כית. ל ע נ ו ת . ע' באורו לירמיה ט' י"ד.

מן ד'. כ ל פ ע ל ה' ל מ ע נ ה ו . כלומר כל אשר יעשה הוא בכונה לענין שירצהו ואיננו במקרה. וכן הארכתו לרשע איננו על דרך ההנחה אבל להגיעהו ליום רעה, לסוד שיש לו בו.

י' כנ-כז. פרוש הרברים; נפש עמל נרמה לו העמל כמה שחטא עליו פיהו. והפרק כלו מדבר כמה שגורם האדם לנפשו מן הטוב בשכלו ומן הרע בסכלותו ורוע דבריו, כמו שאמר; לב האדם ישכיל פיהו וכו'.

יך י"ד. ה ת נ ל ע . ענינו הירישה.

י' כ"ב. י י ט י ב נ ה ה . ייטיב מראה הפנים, כענין שנא'; לב שמח ייטיב פנים (שם ט"ו י"ג). - ואפשר שהוא מענין רפואה. כמו ולא יגהה מכם מזור (הושע ה' י"ג) ויהיה לב שמח ייטיב רפואה, וענין השני טוב בעיני יותר.

יך ח'. ד ב ר י נ ר נ נ כ מ ת ל ה מ י מ . ענין המלה הזאת כחלקים הנעלמים, דומה לל' הערבי, אומרים להקמת בענין בלעת, וכאלו דברי נרנן בקלות ובהבלעה. והם מגיעים התכלית מן הרע, ומוצא הדבר הזה כמוצא אמרו על בן דברי לעו (איוב ו' ג'), אשר ענינו נעלמו ונסתרו. וגורת הלשון מן ושתו ולעו (עובדי' ט"ו), ילע קדש (משלי כ' כ"ה), ואפרוהיו יעלעו דם (איוב ל"ט ל'), שענינו הבליעה.

י' ד'. ר ו ח א י ש י כ ל כ ל מ ח ל ה ו ר ו ח נ כ א ה מ י י ש א נ ה . ענין המאמר הזה שחלי הנפש קשה מחלי הגוף, כי הגוף כשיחלה, תסבול הנפש וחוקה לשאת אותו, אבל בחלות הנפש אין הגוף יכול לסבול את חליה אך הוא נמס ואבר, כי אע"פ שכחות הנפש הולכות אחר מזג הגוף, הנפש יכולה לסבול חולי הגוף יותר משיכול לסבול הגוף חולי הנפש.

י"מ כ"ב. ת א ו ת א ד מ ח ס ר ו . תפארת אדם חסרו (תאוה מלשון נאוד).

י' כית. ע ר ב ל י ע ל י ל י ע מ ש פ ט . ר"ל כי עד השקר סובר סכרות לעצמו בערותו, חושב שהוא ניצל בהם מן האשם. ויתכן לפרש בדרך המוקדם והמאוחר על הדרך הזה; מי שסובר במשפט סכרות ומחשב בו תחבולות הוא כעד שקר. ר"ל מי שמטה הרין בתחבולות סכרא. וממנו אצלי עור; איילים יליץ אשם ובין ישרים רצון (שם י"ד ט'). פירושו הרשעים

חושבין זה על זה מה שמחייב בו אותו אשמה. כלומר שמאשים את חברו
במה שלא חטא, והצדיקים רוצין זה בזה ומוכין זה את זה.

כ. ידעך נרו באשון חשך. אשון הוא גם כן חשך, מלי באישון
ליפה (שם ו' ט'). וענינו שנרו ידעך בעת החשך בזמן שהוא צריך לו. זה
משל להמנע ממנו כל אופן צרכו בעת דחקו ושיכלו ימיו בעת בחרותו.

ל. חברות פצע תמרוק ברע. הוא מדמה הדברים הרבים בהעביר
השנאה והאיבה מן הנפש לתמרוקים המעבירים את הזוהמא מן הגוף, אך אם
יהיה מצפוניו של בעל הדברים האלה מן הרע, הפך מה שהוא מביע בלשונו
מן הטוב, אז יאמר כי חלק הדברים עם המצפון הרע הוא שוה (דומה)
לחבורות פצע, כלומר כי מעשיהם כמעשה החבורות, ר"ל כי הם מכאיבים
ואינם מניחים ואינם מעבירים את האיבה ואת השנאה, אבל הם מוסיפים בה.

כא יד. מתן בסתר יכפה אף. דומה לענין לשון רבותינו (מ' שבת י"ח
ב'): כופין את הסל לפני האפרוחין, וכן ענין יכפה אף – יהפוך אף, כלומר
יסירנו מפניו. והנופל מן החולי הידוע בערבי צרע נקרא נכפה (ע' פסחים
ק"ב): וישר עד מאד לפרש יכפה אף – יכריחנו מלי רבותינו (מ' כתובות
ז' כ'): ואלו שכופין אותו להוציא.

כד. יהיר. הוא העקש המתמיד על השקר. והלשון הזה דומה על לשון
הערב אסתיהר פלי, כשהוא מתעקש ומתנלע ומחמד על עקשותו.

כב כ"ט. בלי יתיצב לפני חשוכים. לפני האנשים הפחותים והנבלים.
כג ל"ב. וכצפוני יפריש. מפריד המתוכר, דומה לדברי רז"ל (שבת
קנ"ה): מה הפרש בין זה לזה.

ל"ד. וכשוכב בראש חבל. דבר עשוי מחבלים צף על פני המים כים
כשמעננים את הספינה וכו' ידעו מקום הענון וקורין לו הספנין בלי הערב
סמיה (כלומר סימן) ועל מקום הענון נאמר: וכשוכב בראש חבל.

כד כ"ה. והפתית בשפתיד. מענין פחות אותה פתים (ויקרא כ' ו'). וכאור
זה, כי הפתיתה בלשון ערבי היא השבר והחתוך והבצוע, והוא בלשון העברי
כן, כי הפתיתה שבר, והיה נכון שיסופר בלשון הזה כל אשר יכתת וישבר.
והוא אומר: אל תהי עד חנם ברעך והפתית בשפתיד, כי אם תעשה זה
תפתות אותו ותשברוהו בלשונך. ויתכן שישתמשו העברים גם כן בפתיתה
בענין השחיטה כמו שמשתמשין בו הערב בענין השחיטה, שלא חתך בה
הסימנים. ועל הדרך הזה יתכן אצלי שאפרש והפתית בשפתיד, תהרננו
בדבריד, ורמה פעלת עד שקר כאשר יעיד עליו בפעלת השוחט בשחיטה
שימיתנו מבחתי שיחתוך הסימנים, כלומר שהרגו מבלי חתוך הסימנים ואך
בלשון בלכר.

ל"א. חרולים. ע' באורו לצפניה כ' ט'.

כה א'. העתיקו. אמרו בשם וזלתם (בשם אחרים).

ד. הנו סינים מכסף. ענינו הסרה והרחקה. וכן הנו רשע לפני
מלך (שם כ"ה ה').

י"א. דבר דקר על אפניו. האליף באפניו נוספת ועקרו על פניו.

- ותוספת האליף בו כאשר היא נוספת בוראיתן על האכנים (שמות א' ט"ז) כי הוא מבנים, מקום לידת הבנים. וכן במי אפסים (יחזקאל מ"ז ג'), כי הוא מן פס ידא (דניאל ה' ה'), (כלומר המים מספיקים ללחלח רק כף הרגל).
- כה ט"ו.** ולשון רכה תשבר נרם. לשון רכה תשבר את הכעם הקשה כעצם ותשיב את הכועס מדעתו, וזה על דרך ההפלה.
- כז.** רוח צפון תחולל נשם. פרושו רוח צפונית חכריה הנשם, תנצחהו ותכניעהו, כלומר תכמלהו וחמנעהו.
- כו.** מקצה רנלים וכו'. הקצוי הוא כריחת הפיאות והקצוות; וכבר נודע כי הרנלים הן מקצות הגוף. והחכם אמר, כי השולח הכסיל בצרכו דומה למי שיכרות רנליו, כאשר לא ילך בעצמו לצרכו וישלח עליו כסיל ופתי יפסידהו עליו, כי הכסיל רוצה להועיל והוא מויק, ומי שיסמוך עליו ואינו מתעסק בנפשו בצרכו דומה למי שנכרתו רנליו והוצרך לשלוח הכסיל. ואחר כן אמר כי הוא עוד דומה לשותה החמס, כי מי שישלח כסיל לא יהיה כי אם שפל וחמוץ במה שמסבב עליו הכסיל. ואמרו, חמס שותהי על דרך העברה, כמיש; מי גבר כאיוב ישחה לענ כמים (איוב ל"ד ז').
- ח.** כצורר אבן במרגמה. כמו צרור הכסף (משלי ז' כ') על שהיה החפץ באבן אחת מהאבנים היקרות (כלומר בצרור אבנים יקרות). במרגמה. אבנים מקובצות (כלומר גל אבנים).
- י.** רב מחולל כס. הגדול הנוצח הכל, והמכניעם והמשפלים והמחליצים. – ושוכר כסיל ושוכר עובדים. אומר שהוא שוכר את הכסיל ושוכר את העובר על דבריו. ספר שהוא שוחק ולועג לכל האדם, חכמיהם וכסיליהם, ונוצח אותם ומכריחם, ושהם נמשכים אחר רצונו כעבדים עד העוברים על דברו ועד הכסילים שאין להם רעת. עוברים, פירושו ממרים, כמו מדוע אתה עובר את מצות המלך (אסתר ג' ג'). (דומה לזה משל הערבי מן עז בן – להמנצח הבוזה).
- יח.** כמתלהל. כאדם שעושה עצמו כפתי ומעלים עיניו מן הדבר.
- יא.** לחרחר ריב. להדליק. מלי וכחרחור (דברים כ"ח כ"ב), ומשרש נחר מפה (ירמיה' י' י"ט), והעצמות יחרו (יחזקאל כ"ד י').
- כג.** שפתים דולקים. כענין ועל שפתיו כאש צרבת (שם מ"ז כ"ז).
- כד.** תכסה שנה במשאון. במשאון ענינו כאילו הסתיר שנאתו במקום רק לא יקאה (מלי) למשאות נצח, תהי ע"ד ג').
- כז.** ובעד נכריה חבלהו. פרושו אצלי; וקח בעד נכריה חבול (משכון) שלו. והדיא והיו בניו סמוך אליו, כמו ועל מי לא יקוב אורו (איוב כ"ה ג'). והדיא בנכריה להפלה (כי הוא הרין נכרי ולא וקא נכריה, כמו בכשפה לא תחיה, שהוא הרין במכשף). וביחזקאל י"ח כ"ב: חבול לא ישיב, ויתכן אצלו שיהיה ובעד נכריה חבלהו מענין בחבלי אדם אמשכם (הושע י"ב ד'). השאלה והעברה רוצים בו החברה וסבות האהבה. ויהיה עמוף על כי ערב זר וכי בעד נכרי חבלהו. לפי שהיתה הנעתו בעד נכריה, כלומר בעבור שהיתה הנעתו לאשר ערב לו בעד נכריה.

- כז** ט"ז. דלף טורד. כמו נורש, והיא מלה ארמית: ולך טרדין מן אנשא (דניאל ד' כ"ב), והוא שוה אל לשון הערב והענין שטורד אדם מן הבית.
- ט"ז. ושמן ימינו יקרא. ע' באורו לקהלת י' א'.
- כ"ב. בעלי. הוא יד המכתש ובל' רז"ל הוא בוכנא. נקרא כן בעבור שמכים בו מעל.
- כ"ה. גלה חציר. כמו נגלה חציר.
- כח** ג'. מטר סוחף. בענין נופל על הארץ, כלומר יורד, כמיש: כאשר יפול המל על האדמה (שיב י"ז י"ב), ומדברי רבותינו ז"ל (פסחים מ'): סיחפה שרי, זיקפה אסור, וענין סיחפה - הפילה, כלומר המה אותה. ואם נדמה שתי המלות האל ללשון הערב: סחפה הרוח את העבים, כלומר העבירות; סחפתי השער מן העור, כלומר נדרתיו; וסחפתי האיש, כלומר דחיתיו, יהיה נכון. ויהיה על ענין זה נסחף אבירך (ירמי' מז ט"ז), כלומר נדחה. ויהיה ענין מטר סוחף - גורף ומוליד כל זרע וכל צמח. והערב קוראין למטר הגורף כל אשר תעביר עליו - סחיפה. והענין הראשון יותר ראוי, אע"פ שזה השני מספיק.
- כ"ג. מוכיח אדם אחריו חן ימצא ממחליק לשון. אחריו פירושו החולק, הנוטה מדרך הישרה. מי שהוא מוכיח אותו כופו שימצא בעיניו חן יותר ממחליק לשון ומדיחו.
- כט** ח'. אנשי לצון יפיהו קריה. הערב אומרים בלשון הזה, ר"ל לשון הנפיחה, כשמספרים על עם שגורשו מארצם.
- כ"א. מנון. מל' נין וכד (ישעי' י"ד כ"ב), וממנו ינון שמו (תה' ע"ב י"ז) על משקל לא יכון אדם ברשע (משלי י"ב ג').
- ל** ב'. ורעת קדושים אדע, כלומר לא אדע. (המלה, ולאי שנאמרה קודם, ולא למדתי חכמה, מוסבה גם על זה).
- ט"ז. לא אמרה הון. לא אמרה די ומספיק.
- י"ז. ותבוז ליקהת אס. למשמעתה ולעבודתה. (וע' באורו לכראשית מיט י').
- י"ט. בעלמה. ע' באורו לישעי' ז' י"ד.
- כ"ה. שממית. בערבי כטאף.
- י"א. ורזיר מתנים. פירושו כו חגור מתנים. יש לו קצת רמיון עם התרגום וחמש את ארץ מצרים (ברי' מיא ל"ד) - ויזרוון; ותמשים עלו בני ישראל (שמות י"ג י"ח) - ומזרוין סליקו.
- ל"ב. אם נבלת כהתנשא. אומר החכם: אם ישוך אותך הזמן ותפול ותרד, תהיה ירירתך בהתנשא, כלומר אם תרד מגדולתך וממונך, התנשא מן הדברים המגנונים, ולא תרד אל מה שינכל וכרך וצניעותך. וזה כאשר אומר הערב: תראה החכם יקר בהתנכלו, ואחר כך זכר החכם ענין אחר מן המוסר ותקון המדות ואמר: ואם זמות יד לפה - אומר: אם יעלה בלבבך דבר, אל תוציא אותו מפוך וחתום סודך ואל תגלהו לזולתך, ואל תודיעהו לאדם, וחסום פיך מנלותו.

5. ל'ג. מ'י' ח'ל'ב. הוא נדנוד החלב בנאד החלב, והובא על זולת החלב על דרך הרחבה.
 6. ב' מה ברי' ומה בר' בשני' ומה בר' נדרי'. המלה (מה) כאן באה לקריאה.
 7. ג' מ'חות מ'ל'כ'י'ן. לאפני התאוות והעצות הרעות. דומה ל'ששון הארמית מלכי' ישפר ע'ל'ך (דניאל' ד' כ"ד) אשר פרושו עצתי. וממה שהוא קרוב לענין הזה אמרו: התמלך כי אתה מתחרה בארו (ירמי' כ"ב מ"ו) (ע' באורו שם).
 8. ח' אל' ד'י'ן כ'ל' בני' ח'ל'וף. לדן כל בני אבדוקי. על ענין הצל' לקוחים למות (שם כ"ד י"א).

א'י'ב.

9. ו' בני' הא'לה'ים. כמו אנשי אלהים.
 10. י' ש'כת כ'ע'דו. גדרת בעדו במשוכה.
 11. י"א. ע'ל' פ'ניך י'בר'כ'ך. כלומר בפניך ובמעמדך.
 12. ב' ו'יע'ן א'י'וב. אין עניה זו אלא התחלת הרבור. וכן זמיר עריצים יענה (ישעי' כ"ה ה').
 13. ג' ה'רה נ'כ'ר. מענין ילד' לך בן זכר (ירמי' כ' ה').
 14. ה' י'נ'אל'הו ח'שך ו'צ'ל'מות. החשך ינאלה משאר ימי השנה עד שישב ברשותו ולא יאיר (שלא תורה בו השמש). ואפשר לפרש ג"כ ינאלהו מל' מוראה וננאלה (צפניה ג' א'), שפירושו מלובלכה, ילכלכוהו החשך והצלמות, כלומר יחשיכוהו.
 15. ח' ה'ע'ת'יד'ים ע'ור'ר ל'ו'ית'ן. הטוב שיאמר בו מה שאמר ראש הישיבה הפיתומי ז"ל, ר"ל המזומנים לעורר אבלם, מדברי המשנה: אשה לא תעורר לויתה במועד (ירוש' מ"ק פ"ד), וזה הפרוש טוב ונכון מאד.
 16. ה' ו'ת'ל'א. עקרו ותל'אה.
 17. ח' ו'ז'ר'ע'י ע'מ'ל'. רע ועל, כמו עמל ואון (תה' י" ז').
 18. מ' מ'נ'ש'מת א'לו'ה. מרות אלה. וראיה לזה אמרו: ומרוח אפן יכלו (שם). נשמה ורוח ענינם אחר, כמיש נשמת רוח הים (בר' ז' כ"ב).
 19. י' ו'ש'ני' כ'פ'יר'ים נ'ת'ע'ו. משרש תעה, אעפ"י שלא ינצל מן הורות, הוא שאומר שהיא מלה מורכבת מן הפועל החולף ומן הפועל העתיד. ר"ל מן נ'ת'ע'ו. ע'ל' דמיון ונכנו בתוך עמי (ירמי' י"ב מ"ו) ומן י'ת'ע'ו עתיד נתעו כאשר ממנה העברים להרכיב מלות רבות משני בנינים, כאשר התבאר בספר הרקמה (203) ובספר אותות הרפיון. ואלו אמר ושני כפירים נ'ת'ע'ו ע'י'מ ונכנו בתוך עמי היה טוב, או אלו אמר ושני כפירים י'ת'ע'ו ע'י'מ ו'ת'ע'ו שניהם היה טוב, אך היא מלה מרכבת משני בנינים. — כך כתב ר' יונה בסה"ש 547, ובמקום אחר (סדיש 250) אומר ר' יונה: נתעו, העיקר נל'ת'ע'ו ופרושו בעלי השנים והחפץ בו שהם יכולים למרוף ואינם חלשים.

י"א. לִישׁ אֹכֵד וְכוּ'. כְּלוּמַר שִׁפְנַעַם לִישׁ מִתְהַפֵּךְ בְּתַעֲתוֹ סָר מִן הַדְּרָךְ הַיָּשָׁר בְּהֶעֱבֵר טְרַפוֹ. וְזֶה עוֹד עֵינַי וּבְנֵי לִבִּי אֵי תִּפְרְדוּ, כְּלוּמַר מִתְפַּרְדִּים וּמְשׁוּמְטִים בְּצַדִּים בְּעֶבֶר בְּקֶשֶׁת הַמֶּרֶץ, וְהַפְּלִיג בְּמֵאֵמַר הוּא שֶׁסָּפַר הַלְיָשִׁים בְּסִפּוֹר הוּא, מִפְּנֵי שְׁחֻקְתָּם תְּהִיָּה אִזְ נִדְוָה יוֹתֵר.

י"ב. וְאֵלֵי דְבַר יִגְבֹּב. כִּךְ הוּא מִדְּרָךְ הַרְחַבְתָּ הַלְשׁוֹן, וּמִן וּכְמוֹן נִבְחָתוּ סוּפָה (שֵׁם כִּיָּא יִת וְכוּז כ').

ה. ב'. וְפוֹתָה תְּמִית קִנְאָה. פְּרוּשׁוֹ פוֹתָה הַשְּׁפִתִים, רִיל שְׁהוּא מְדַבֵּר בְּלֹא מַחֲשֶׁבָה וְלֹא כְהוֹנֵן.

ג. וְאִקְבְּנוּהוּ פְתָאם. מִצְאָתוֹ (פְתָאם) מְקוּלָּל וּמְגוֹרָף.

ה'. וְשִׂאף צְמִים חִילָם. וְשִׂאף - וּכְלַע. - צְמִים בְּעֶרְכִי אֵל צְמָאן, וְהוּא הָאֶרֶץ הַקְּשָׁה שִׁישׁ בַּה אֲבָנִים רַבִּים, אִמֵּר שֶׁקִּצְרוּ יֹאכְלֵנוּ הָרֶעִב, וְאִם יִקְחֵנוּ הוּא יִקְחֵנוּ (מִצְנִים) מִכֵּין הַקּוֹצִים, כְּלוּמַר שֶׁאֲרָצוֹ יוֹרֵעַ בַּה הוֹרֵעַ וְתוֹצִיא לוֹ קוֹצִים. וְאִחִיב אִמֵּר: וְשִׂאף צְמִים חִילָם, כְּלוּמַר שֶׁתְּהִיָּה אֲרָמְתוֹ כְּמוֹ הַצְּמִים שֶׁאִינָה מִצְמַחַת דְּבַר וְכֹאֲלוֹ הִיא שׁוֹאֶפֶת אוֹתוֹ. וְכִמוֹ זֶה יֵאָחַז בְּעֶקֶב פֶּח יִחֹק עֲלֵיו צְמִים (שֵׁם יִח מ'), כְּלוּמַר שֶׁהָאֶרֶץ קוֹשֶׁרֶת אוֹתוֹ וּמְחֻקֶּת בּוֹ שֶׁלֹּא יִכְרַח וְשֶׁלֹּא יִמְלֹט. וְשִׁמָּה הִנֵּה צְמִים, כִּי הַחֻקֶּת הַצְּמִים בּוֹ יוֹתֵר קֶשָׁה וְחֻקָּה מוֹזְלָתָה מִן הָאֲרָמָה. וּמְשַׁקֵּל צְמִים פְּעִיל עַל דְּמִיּוֹן פְּשִׁיט, וְהַיּוֹד וְהַמִּים בּוֹ לְעַמֵּת הַיּוֹד וְהַשִּׁין בְּפִשִׁיט (וְלֹא מִמְסַפֵּר רַבִּים).

ו'. לֹא יִצְמַח עִמָּל. כְּלוּמַר רַע וְעוֹל - וְהַקְּרוֹב בְּכִי אֲדָם לְעַמָּל יוֹלְדֵי (שֵׁם שֵׁם ז') שִׁיְהִיָּה מִן הָעֵנִין הוּא.

ז'. וּבְנֵי רֶשֶׁף. שֵׁם לְעוֹף הָרוֹרִם בְּלִבְדִּי.

י"ג. וְעֵצַת נֶפֶת לַיִם נִמְהָרָה. עֵצַת בְּעֲלֵי דִינִים חֲסַכְכֵּל (ע' בְּאוּרוֹ לְחַבְקוֹק א' ו').

כִּזוּ בְּכֶלֶח. הוּא עֵת הַזְּקִנָּה.

י"ד. מֵאֵנָה לִנְנוּעַ נֶפְשִׁי. (אִיּוֹב) אֹמֵר: עִם רֹב מַה שֶׁאִנִּי מוֹצִיא מִן הַמְּכַאֲוִבִים וְהַנְּנַעִים. מֵאֵנָה נֶפְשִׁי הַעֲנִיָּה לְהַפְרֵד מִנּוּפוֹ (שֶׁל אִיּוֹב) וְלְסוֹר מִמֶּנּוּ. (לִנְנוּעַ מִלְשׁוֹן וַיִּנְנְעוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יִשְׂרָאֵל, יְהוֹשֻׁעַ ח' מִז, שְׁפִירוּשָׁה (נְפו), אַעִיפֵי שֶׁאִנִּי מִתְאוּהָ לְזוֹה, אֵךְ עֵינַי וְרוּעַ מוֹלֵי מוֹנְעוּ מִמֶּנּוּ. וְאִמְרוּ הֵמָּה כְּדוּי לְחַמִּי, כְּלוּמַר נִנְעֵי בְּשָׂרִי וְנִפְי. וְלְחַמִּי מִלְשׁוֹן וְלְחַמְמָם כְּנִלְלִים (צַפְנָה א' י"ז), אֵת קֶרְבְּנִי לְחַמִּי (בְּמִדְבַר כִּיח כ'), אֲשֶׁר פְּרוּשׁוֹ בְּשָׂר (כְּמוֹ שְׁהוּא בְּלִשׁוֹן הָעֵרֶבִי) וְהַכִּיף שֶׁבְּכְדוּי נוֹסֶפֶת, כְּמוֹ כִּי הוּא כְּאִישׁ אִמֵּת (נַחְמִיָּה ז' כ').

ט"ו. וַיִּבְצַע נִי. אֹמֵר שֶׁהִיָּה מִתְאוּהָ שִׁישְׁלַח הַבּוֹרָא אֵת יָדוֹ בּוֹ וַיִּשְׁלֹם דִּינֵי וְרִצְוֵנוּ בּוֹ וְאִחִיב יִרְפָּאֵהוּ, כְּמוֹ שֶׁמִּסִּיּוֹם: וְתָדִי עוֹד נַחְמִי. וְאִפְשָׁר שֶׁפְּרוּשׁוֹ וַיִּשְׁמַעֵנִי.

י"ז. וְאִם לָדָה בְּחִילָה. פְּרוּשׁוֹ וְאִנִּי קָלוּי בְּחִילָה וּבְכַאֲב חוֹק כְּאֲמַרִם (נְמִין נִי): סוֹלֵד מִן הָאוֹר.

ט"ז. הַקּוֹדְרִים מִנִּי קֶרַח. עֵינֵינוּ אֲשֶׁר הֵם קוֹדְרִים מֵעַת הַתְּחִלָּתָה הַקֶּרַח וַיִּחַם קֶרְרוּתָם אֵל עֵת הַזּוֹאת, מִפְּנֵי שֶׁהַשְּׁטָפִים הַמְּקִרְיִים אֵת הַמִּים יִהְיוּ בַּה. וְלְחֹק קֶרְרוּתָם אִמֵּר עֲלִימוֹ יִתְעַלֵּם שֶׁלֵּן, כְּלוּמַר אִפְיָלוֹ יִרְדַּ הַשֶּׁלֵּג יִסְתַּר

קבנו בהם לרוב קדוותם. ודמה חבריו כמה שהוא מן הנחלים בענין הוה,
מפני מעוט זכותם לו ולרע מחשבתם עליו.

י"ז. בעת יזרבו נצמתו. שהם בעת קרותם מעובים ונקבצים. ואפשר
שדומה ל' רכותינו ו' (יומא ע"ח). רב אסי אמר כסא דבספא נמי אסור
משום דמודריב, כלומר מצטנן. נצמתו – התעבו והתקבצו מקראם לארכובה
צומת הנידין (מי חולין ד' ו'), כלומר קבוץ הגדין. – נדע כו מ מ קו מ ס.
דרך העברה, כמיש וימחו מן הארץ (בר' ז' כ"ג) – דרך העברה גם כן.
י"ח. יצפתו ארחות דרכם. יסבו יטו מדרכיהם ויסורו ממקומותם.

י"ט. ומדר ערב. וארך צילי. לצילה כלו הוא קורא בשם ערב. (כנראה
ר' יונה מבאר, ומדרי' מ' איש מדה, דהיא כ' ו'). – עדי נשף. יש
שואמר (נשף) על התערב האור בחשך (בין שהוא בתחלת הערב ובין שהוא
בתחלת הבקר) וכאן פרושו עד בקר. וכן אמר רב אשי (ברכות ג').

ה'. ונוש עפר. נוש הוא ניכ עפר, כמו שאמרו רז"ל (ב"מ ק"א): בנושיהן
שנו. ועוד אמרו שבת ט"ז: אנושא לשרוף ולתלות, כלומר על העפר. וכן פרש רב
שירא גאון עפרא, ובמשנה (טהרות ה' א'): ונוש מארץ טהורה ונוש מבית
הפרס. ואמרו ונוש עפר כמו אדמת עפר (דניאל י"ב ב'), או ומטר נשם
(זכרי' י' א'), נשמת רוח (בר' ז' כ"ב) מספר מפקד (ש"כ כ"ד ט'),
פסל הסמל (דה"ב ל"ג ז'), מנלל ספר (ירמ' ל"ז ב'). כי זה ממנהג העבריים,
ר"ל כשיתקבץ לדיבר שני שמות חלוקים במכסאם אפשר שיסמכו האחד
לשני, וגם הערב עושין כן, ולא באתי להזכיר מנהג הערב בזה או בזולתו
לחוק דברי, אבל להקל הדרכים האלה על מי שלא ידעם; וכבר נהג המנהג
הזה ראש הישיבה הפיתומי ז"ל בס' יצירה ובזולתו, שהביא ראיה על דבריו
ממה שאומרים הערב. – עורי רנע. כלומר נרפה, נחלש. – וימאס.
עקרו וימסס, א"ף מומרת מסמך (וע' באורו לחה' נ"ח ד'). ואפשר שדומה
ל' הערב אומרים מאסת בן אלקינו ופרושו הפסדתי בין העם; והפנים
הראשונים יותר ראויים.

י"א. ושלם נות צדקך. כלומר וישלם שוכנת צדקך – נפשך, שעשתה
את הצדק משכן לה.

י"ב. א' חו. שם צמת. פרשו בו שהוא הקורט, דומה לאספסתא, והוא גדול ממנו
ועליו יותר גדולים, ונקרא בפרסי שכדרי. וכבר נאמר שהוא הגמא. והקבוץ –
בין אחים' (הושע י"ג ט"ז), חסר למיד הפעל. ויתכן שיהיה מקום הצמח
נקרא ניכ אחו, כמו ותרעינה באחו (בר' מ"א ב'), כלומר במקום האחו. –
ב' צ' מ' מ' ש. שעורו מבלי מים.

י"ג. בית אבנים יחזה. בית אבנים, כמו בין אבנים. יחזה – יסתבך,
מאמרו קרן חוות (דניאל ח' ה'), חוות ארבע (שם ח' ח'), וחזותיה לסוף כל
ארעא (שם ד' ח'), אשר פירושו הכל סבך, ר"ל הסעיפים המסתככים שיוצאים
ממנו, וחזות ע"מ קכות (בר' ל"ה ח').

י"ד. הן הוא משוש דרכו. רמו באמרו, הן הוא אל מה שקדם
מאמרו; אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתך. שם היותו אל התכלית

הזאת אשר לא ימלט ממנה, כאלו הוא בעבור משושו כה, והוא משתרר וטורח אליה להגיע, וזה הפלגה בדמיון בעבור קצר ימיו ומעוט התמדתו (כאלו שמח ושואף אל הכליון).

ז'. ובעד כוכבים יחתם. יסגור בעדם ויסתירם.

י"ב. הן יחתף. כמו יחמף עני (תה' י' ט'), תינו תמורת טיית.

י"ג. ומי יועידני. ע' באורו לירמיה מיט י"ט.

כ"ג. למסת נקיים יסעג. למסת (מלשון נסיון) על משקל מכת, ופירושו לכחינת נקיים.

כ"ד. אניות אבה. הקרוב לדעתי שהוא שם נהר ידוע, וסמך עליו (את השם, אניות) מבלעדי וזלזול מן הנהרות. ור"ל כמו וימי קלו מני רץ (איוב ט' ס"ה). - כנשר יטוש ע"א כ"ס. דומה לארמית, כנשר חש לאכל (חכקוק א' ח') מתרגם דמאיש למיכל.

ח'. ידיך עצבונני. יצרתני ובראת עצבני. - יחד סביב ותבסעני. והסתרתני מכל צד, בענין עור ובשר תלבישני ובעצמות ונירים תשוכבני (להלן פסוק י"א). ותבלעני כמו ותסתירני (הגסתר הוא כמו בלוע. וע' לקמן ל"ז ב' באורו ל"ב, ל"ד).

ט"ו. תשוב תפלא בי. ע' באורו לישעי' כ"ט י"ד.

כ"ו. ושיית. הרף ממני.

נ'. בדיך מתים יחרישו. כובדך ורוב דברך מחרישים בני אדם.

י"ב. ואיש נכוב ילבב. הוא על דרך הרמיון, כמו שהארם בלדותו נכוב (ריק), אלא שעתיד להלבב ולהשכיף. העברים מפייסים לב על הלב ועל החכמה ועל הדעת, באמרם: כלב נכון תנוח חכמה, (משלי י"ד י"ג). כך גם אתה שוב מדרכך הרעה. וגורת נכוב אצלי מלשון המשנה (ערוכין ח' י') ביב, שהוא קמור תחת הבית. והביב הוא המקום החלול, כמו שתרנם המתרגם בנכוב לחות (שמות כ"ז ח') - חליץ לחוץ. ובדברי רז"ל (ביב נ' ה') אין עושין חלץ תחת רשות הרבים, כלומר מקום נכוב, והגוין על הדרך הוזה נוספת בנכוב ללשון הנפער כמו שהוא בנכון ונכון. - ילבב - ישיב. וקראו לדעת לב, כמיש: ושומע תוכחת קונה לב (משלי ט"ו ל"ב).

י"ג. ומצהרים יקום חלד. ע' באורו לתה' ל"ט ז'. - תעופה כבקר תהיה. וכן בעופפי חרבי (יחוק' ל"ב י') וכן בעפעפי שחר (איוב ג' ט') הכל ענין הברקה וליהוט וכן התעף ענין בו (משלי כ"ג ה').

י"ח. וחפרת. כאלו חפרת סביבותיך חפירה, ואתה שוכב לבטח.

ה'. לפיד בוז. הוא על דרך ההשאלה בעבור שרפו ודלקו. - עשתות שאנן. עשתות על משקל עבדות מרדות, והוא מ' שמנו עשתו. ופרוש לפיד בוז לעשתות שאנן, כלומר שיבוא עליהם הבוז והקלון תחת נעומותיהם ושלותם ורשנם. כאשר נאמר: ותהי להם הלבנה לאבן (בר' י"א ג'), כלומר תחת האבן (וגם כאן במקום עשתות שאנן יבוא עליהם לפיד בוז). - נכוץ למועדי רגל. מוכן ועתיד לאשר רגליהם מועדות (מ' ולא מעדו קרסלי, תה' י"ח ל"ז), כלומר לאשר יכשילם רוע מולם. ונכוץ תאר ללפיד

- בוזי. והענין שמקדושי הימים ורעותם, שיוזמן לאדם בהם. (ושעור הכתוב):
לפיר בוז נכון למוערי רגל תמורת עשתות שאני.
- יב** ויבטחות. תאר עימ שקלות, והמסופר מחוסר, וענינו משכנות בטוחות,
עיד ובמשכנות מבטחים (ישעי' ל"ב י"ח).
- יח** מוסר מלכים פתח. קשר שקשרו המלכים (ששמו את מי שהוא
במאסר) פתח.
- כ** מסיר שפה לנאמנים. הם הצחים בלשונם, המעמיקים בחכמת
הלשון. - וטעם זקנים יקח. עצת זקנים, וכן; מטעם המלך
וגדלויו (יונה ג' ז'), ויתכן להיות מהענין הזה וברוך טעמך (שמיא ביה ליג).
- כג** משניא לנזים וכו'. אפשר שהבורא ית' משניא לאומה מן
האומות ומרכה מספרה ואחיכ יאכרנה וישמירנה לדבר שתחייבהו חכמתו
ובהפך זה אפשר שיהיה שוטח לנזיים, שישיפל אומה מן האומות ויכניענה
ואחיכ בנקם - יתנה וישקיטנה, כאמרו; וינחם את פני מלך מואב (שיא כיכ
ד'), וינחם בערי הרכב (מיא י' כ"ו).
- יג** רופאי אליל. הלשון הזה דומה ללשון הערבי, שאומרים לאנחה
ולמכאוב אליל, וראיה לזה המלה אלילי לי (מיכה ז' א').
- יב** זכרוניכם משלי אפר. משולים לאפר, כמו ואתמשל לעפר
ואפר (שם ל' י"ט).
- יד** עד בוא אליפתי. עת לחלוף ולהעמק.
- מז** לא תשמור על חטאתי. למלה, לאי אין טעם. (כי הכונה בפסוק
זה כי עתה צערי תספור תשמור על חטאתי ואיך מעלים עין).
- יט** תשטף ספיחיה עפר ארץ. דמה הארם במותו בהתכת המים
לאכנים ובהאכרם אותם ובגרף השוטפים צמח הארמה ועפרה. והכנוי ספיחיה
הוא לארץ, והוא כנוי קודם הזכרון (כלומר קודם שהזכיר את השם ארץ
שעליה מוסב הכנוי בספיחיה).
- כ** תתקפוהו. מלי רוי': תוקף מליתו של חברו (כימ ג').
- כא** ויצערו. כלומר ויהיה להם צער. והלשון ידוע בדברי רוי': בצער של
תלמידו חכמים (בכרות כ"ח), וכן; והכבדתי ולא יצערו (ירמי' ל' י"ט), וכן;
והיה ראשיתך מצער (איוב ח' ז'), והיא הפוכה מלי מצער וממשמש לקח
(ישעי' נ"ג ח').
- מך** יב. מה יקחך לבך. מה ילקיך לבך. (יקחך מלשון לקח).
- יג** כי תשיב אל רוחך - כעסק.
- יח** אשר חכמים ינידו ולא כדו מאכותם. השעור:
חכמים ינידו מאכותם, כלומר אומרים בשם אכותם.
- כד** כמלך עתיד לכידור. פרשו בו כנלגל העתיד לסבב ולהתנלגל.
וראיתי ראש הישיבה הפיתומי יל מחבר לכידור עם כדור אל ארץ (ישעי'
כיכ י"ח) ושם הכיף בכדור שרשית, הלך בזה אחרי דעת אנשי המשנה
(כלים י' ד'): הכדור והפקעת של נוי. ואפשר שיהיה כידור לשון כדור אחר,
ופירוש כמלך עתיד לכידור כנלגל העתיד לסבוב הכדור, והענין כי הצרות

האלה יסכוהו ויקפוהו כאשר יסוכב הגלגל את הכדור. וזה ענין מספיק בפירוש הפסוק בעוד שלא יודמן לנו טוב ממנו.

מז כ"ח. ערים נכרות. נזרות ונכרותות מן הישוב.

י"א. אל יאמן בשוא נתעה. פורש בזה לא יאמן בו התועה בשוא.

י"ב. תקלל א. כמו תקלל, תכרת. וע' באורו לדברים כיג כיו.

מז ט"ו. גדי. בערבי אומרים לעור גדי, ובמשנה חילין ג' ב' הנלודה. ובדאש

השנה כיו ב' העמידו על גדו. - ועו"ס ט"ו בעפר קרני.

שעורו ועוללתי עפר על קרני על ענין ויעלו עפר על ראשם (יהושע ו' ו') ופרשו והעליתי עפר על ראשי, לא שהוא מלשון עלה, אך הוא מבעלי הכפל. ושם ר' יהודה ועוללתי מן עול ברזל, ואיננו רחוק. ואפשר שיהיה פירושו ועוללתי ראשי בעפר.

י"ז. פני המרמרו. רומה ללי הערב המרת אלאדים, כלומר קלפתיו.

והוא אומר כי מחם רמעיו נקלפו פניו, וכן מעי המרמרו, כי הם לבו על יגונו נקלפו מעיו, או מאמרם על חזקת חום הקיץ הקארה אלקים.

י"ח. ימי נזעכו. כמו נדעכו (כבו, חשכו).

י"ט. ואיה אפוקותי. ולואי שאניע אליה ואשורנה שידבקו יצועי

בברי שאול.

י"ז. כדי שאול. ענפי השאול. רומה למאמר אחר מן הערב בעת שהשקיף

על המות לכדי שאול ירדו כדי. ולשון הנקבה אשר על מלת תרונה חוזר על, היצועים אשר קדם זכרם ר"ל אמרו בחשך רפדתי יצועי (שם יז י"ג).

י"ח. קנצי למיין. קנצי מלשון קץ והניין בו חמורת אות הכפל (קצץ).

והראיה על זה שהיא בתור תשובה על דברי איוב הקץ לדברי רוח.

י"ט. נטמינו בעיניכם. על משקל ונגלנו אליהם (שיא י"ד ח'). ואיננו מענין ממא.

י"ג. יאכל כדי עורו יאכל כדיו בכורמות. הלשון בדים-

ענפים השאילו לעצבים ולמיתרים אשר בנוף. העצבים יוצאים וממשיכים מן המוח כענפים מן האילן, והמיתרים מחוברים מן העצבים ומחלקי הבשר והקשרים, ועודי הנה במקום גופו. או נשמו מן נשמה יצמבע (דניאל ד' 5). - בכורמות. מות מוקדם.

י"ט. מבלי לו. פירושו ישכון בבית זולתו. (ע' רקמה 200 וע' באורו לישיעי

סיא א').

י"ז. ולאת כושו תהברו לי. כלומר תחמרו עלי, והלשון הזה נופל

אצל הערב על התמידה הגדולה.

י"ח. בעט. קלמס. ובדברי רז"ל: בעטיו של נחש (ביב י"ז) ופי' רב שרירא

י"ט: בקולמסו.

י"ז. ואחר עורי נקפו זאת. זאת רומז אל העצם הנוכרת למעלה:

בעורי ובכשרי דבקה עצמי (שם י"ט כ') הוא אומר אחר שכלו עורי ובשרי נקפו זאת - רומז אל עצמו, ר"ל שכלוהו בלשונותם. ובדברי הערב מביאים הלשון על השבירה, אומר: נקפתי ראשו - כלומר שברתי ראשו. והמאמר

הזה דומה למאמר הבורא יתעלה: ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמותיהם פצחו (מיכה ג' ג'), וכבר השאילו הלשון הזה (נקף) עוד לשיטה, מפני שהיא ניכ כריתה, אמר הבורא יתעלה: חנים יקופו (ישעי' כ"ט א'), ורוצה במאמרו חנים – הכבשים כאשר נאמר: אמרו חנ בעבותים (תהי' קייח כ"ז), ר"ל כבש המועד. ותרגום, הערופה כנחל (דברים כ"א ו') – דנקיפא כנחלא.

כ ז'. כ נ ל ו. בעת שהוא מתנועע והולך הוא אוכד.

מ"ז. א פ ע ה. בערבי אפעה או אפעואן, כי הזכר נקרא אפעואן.

כ"ה. ש ל פ ו י צ א מ נ ו ה. הנשק (הנוכר בפסוק הקודם) עבר ויצא מן הנוף (נו וגנה, כמו גבול וגבולה, המובן אחד).

כ"ז. י ר ע ש ר י ר ב א ה ל ו. הוא אומר כי מי שנשאר אחריו לא יסור מהיות כספר ורעה ממה שיקפוהו הצרות; והוא עתיד בקל, מלשון למה תריע רע (מיכה ד' ט'). כמו לא יצר צעדך (משלי ד' י"ב).

כ"א י'. ו ל א י ג ע י ל. לא יחד זרעו, ר"ל טפחו, כי השלמת העבור לא יהיה כי אם בקפיאת המיטה, כמיש: וכנכינה תקפיאני (איוב י"י').

י"ג. י ש א ו כ ת ו פ ו כ נ ו ר. כלומר ישאו קול בתוף וכנור.

י"ג. ו ב כ נ ע. בעצם השקנה.

י"ח. ו כ מ ו ק נ כ ת ו ס ו פ ה. המלה ננכתו נאמר כאן על דרך הרחבת הלשון, וכן ל"ה ננכתו סופה (שם כ"ז כ'), וכן ואל"י דבר יגב (שם ד' י"ב).

י"ט. א ו נ ו. אכלו.

כ"ג. כ י ד ו. אידו, פידו.

כ"ד. ע ש י נ י ו. העשניים אצל הערב הם מקומות קבוץ הנמלים על המים. כלומר מרוב חלב בקרו וצאנו מלאו עשניו חלב, כענין ארץ זבת חלב ודבש.

ל"ג. ר נ ב י נ ח ל. המקומות שבעמקים הסמוכים כנחלים ועופרים בהם המים, ואמרו, רנבי נחלי השאלה לקברות.

כ"ב כ"א. ה ס כ נ ע מ ו ש ל ס. הכן נפשך בעבודתו ותנצל מכל רע. – ת כ ו א ת כ ש ו כ ה. המשפט – תבואך, והוסיפו סימן שני לנקבה כאלו המלה מורכבת מן תבואך ומן באתך.

כ"ד. ע ל ע פ ר. כמו כעפר. על במקום כ' כמו על שדה הארץ (ויקרא כ"ה ל"א). – ק צ ר. זהב, וקבוצו (רכים) והיה שדי בצריך (שם פסוק כ"ה). –

ו ב צ ו ר נ ח ל י מ א ו פ י ר. ר"ל זהב אופיר, ע' מ'א כ' ב'.

כ"ה. ו ה י ה ש ד י כ צ ר י ק. שיהא הנוך גדול. השם שדי פרושו אצלי נכבר וגדול. ומוה שדה ושדות (קהלת ב' ח'): כבודה וכבודות.

כ"ט. ה ש פ י ל ו ת א מ ר ג ו ה. מלשון הארמית: ודי מהלכין כנוה (דניאל ד' ל"ד) שענינו נאה ונאון, וכן מה שנאמר להלן ל"ג י"ז: ונוה מגבר יבסיה.

ל"ג. א י נ ק י. אפשר שיהיה מן איש נקי.

כ"ג ט"י. י ע ט פ י מ ין. כענין אעטוף ימין, ופרושו אפנה על ימין, כלומר אטה.

כ"ד ו'. י ל ק ש ו. ירעו צמחו. וזאת מלה קצרה וצחה מאד. והשמוש הזה דומה למה שאומר הערב: סעפתי הכרם, כלומר כרתו סעיפיו.

- כד י"א, בין שורות י צ ה י ר ו . - ידרכו שמן.
- ט"ז, יומם חתמו למו. הוא פועל כבד ואינו מתעבר (ואינו פעל יוצא), ר"ל נפתרו ונסגרו.
- י"ט, ציה גם הם. ענינו יובש. והקבוץ (רבים) הלכו בציות נהר (תה) קיה מיא).
- כ"ג, מתקורמה. סובל שני פנים: שיהיה עקרו מתק לו רמה, כענין מתקן לו רנני נחל (שם כ"א ל"ג), כלומר שכטח על הרמה עד שערכה לו ומתקה לו, וחסרו (כאן) המלה ויהיה בלתי מתעבר (פעל עומד), או שיהיה הכניי פעול בו, ויהיה פרושו: היה ערב ומתוק לרמה.
- כ"ד, רוממו מעט ואיננו. ע"ד ראיתי רשע עריץ וכו' (תה' ל"ז ל"ה-ל"ז).
- כ"ה, הרפאים יחוללו. המתים יולדו, יקומו לתחייה. וזה הודעה ממנו לתחית המתים, כי ההיא קמוצה להודעה.
- י"א, עמודי שמים ירופו. יבתי. ואפשר שיהיה פרושו ינעו מאמרם למנופפות הגולות רפפות (מ' אהלות י"ג א'), מפני שהן מנענעים את האויר, וכן פרש רבנו האי ז"ל, והוא טוב מאד.
- י"ב, בכחו רגע הים. הוא הפך גוער בים (נחום א' ד'). (רגע-נער).
- כ"ה, לא הדריכוהו בני שחק. כלומר לא דרכו בו. ואפשר שיהיה כמוהו והדריך בנעלים (ישעי י"א ט"ו) בהסתר הפועל כאשר הסתירוהו כאם יהרש בבקרים (עמוס ו' י"ב).
- ט"ז, לא יתן סגור תהתיה. ע' באורו לתה' ל"ה ג'.
- ט"ז, בכתם אופיר. אמרו שהם הפנינים. ואינו רחוק היותו הוהב כמיש: בכתם טהור לא תקלה (שם כ"ח י"ט). כאשר אמר זהב טהור (שמות כ"ה י"א) והוא הנקי בלא סינים ולא יוקקי. ועוד שידוע הוהב מובא מאופיר ולא הפנינים, ועוד מאמרו וזהב מאופו (ירמי' י' ט') ונאמר בכתם אופו (דניאל ו' ה'), כלומר בוהב אופו.
- י"ז, לא יערבנה זהב וזכוכית. כלומר כל שכן הוכוכית.
- י"ח, ראמות וגביש. פרשו בו שהוא מין ממיני השרד והפסיס.
- כ"ג, כימי תרפי. בעת הגלות שמי ופרסומי והודעי. וכן חרף נפשו למות (שופטים ה' י"ח) - נלה נפשו למות ופרסמה.
- י"ג, ושב אלמנה ארנין. יש הברל בין פעל ארנין ובין הרנינו לאלהים עזנו (תה' פ"א ב'). הרנינו פרושו אתם בעצמכם שבת, וארנין (פעל יוצא) פרושו אני אשימהו שירנין.
- כ"ג, וקשתי בידית ל"ף. תתחדש ותתחלף.
- ד', מלוח עלי שיה. הוא הנקרא בל"י ערב קלאח, והוא מין צמח וכו' כמעט מלח, ואמרו עלי שיה כמו עם שיה, כמיש: ויבואו האנשים על הנשים (שמות ל"ה כ"ב).
- ה', מן גו ינורשו. ע"ד הארמית לנוא אתון נורא (דניאל ג' ו'). ופירושו שירחיקו אותם מתוך בני אדם.
- ו', חרי עפר וכפיים. תרנום סלע - כיפא.

ז' תחת תרול יספחו. לפי דעת האומרים שחרול הוא מין ממיני הקוצים הנקרא בערכי הרשף, כלומר שהם מסתתרים במדברות במקום הקוצים והחרול, ומסחפח גופם מהם, והוא שמספחת היא החזוית, ויהיה פרוש יספחו על הענין הזה יעלה חזוית כבשרם. וכן ושפח ה' קרקד בנות ציון (ישעי' נ' י"ז). אבל על דעת מי שפרש בחרול שהוא מלוח, צריך לפרש יספחו שהם רועים כבהמות שרועים החרול וולתו מהעשבים, והם נספחים אל מקום צמחם ועומדים בה, מענין ספחני אל אחת הכהונות (שיא ב' ל"ז) וזה יותר נכון לפי שספר מקום צמחו ומכרה מלח ושממה.

יב' פרח ח. צעירים שאין להם קדמות ולא שרש. – וי ס ו ל. מ' סלון ממאיר (יחוקאל כ"ח כ"ד), כמו סורר (איכה ג' י"א) מן סירים – קוצים. **יג'** נתסו. כמו נתצו. – ש ה ת י י ו ע י ל. ישתדלו ויבקשו להותי. – ל א ע ו ז ר ל מ ו. כלומר שהם משתדלים ומקיים ואיך עוזר אותם. **יד'** תרדף ברוח נדיבתי. ר"ל נפשי.

טא' כהה אב לתי. בדרך לשאלה במקום פריה. וכן תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב' כ"ב).

לב' זחלתי ואירא. דומה למה שאומר הערב זחל ממקומו, כשהוא סר ממנו, וזחל הנמל בהליכתו כשהוא מתאחר. וכאלו אומר על בן התאחרתי מחנות דעה, ומן הענין הזה קוראים הערב לכוכב שבתאי, וחל, לרוב התאחרו. וכן, וזחלי עפרי (דברים ל"ב כ"ב), וזה דומה לדברי חז"ל (שבת ס"ה ב'): ירבו הזוחלין על הנוטפין, ואמרו עוד (נדרים מ"ז): אין המים מטהרין בזוחלין וכו'. וכן בזחלי ארץ ירנו ממסגרותיהם (מיכה ו' י"ז), מפני הכבלים לא יוכלו ללכת, אלא יתנועעו על כמניהם ויזחלו כרמשים. ירנו בלי הערב יתנועעו, וכן בעברית: מוסדות השמים ירנו (שיב כ"ב ח') וכן ותרנו הארץ (שם שם מ"ז). ויהיה מסגרותיהם מאסריהם, כמו ממסגר אסיר (ישעי' מ"ב ו').

כב' ישאני עושני. יעקרני. אם אדבר כוב יעקרני עושני בזמן קרוב. **כג'** אכפי עליך לא יכבד. כשקרא אלי הוא להתוכח עמו, באמרו לו: אם תוכל השיבני (שם שם ה') אמר לו: הן אני כפיך לאל ונ', אמר לו אל תפחד להתוכח עמי ולרוב, כי אני יצור כמוד. והענין באמרו הנה אימתי לא בעתך, כלומר אין לי אימה שתבעתך מריב עמך, כי אני יצור כמוד, והמעם באמרו ואכפי עליך לא יכבד, כלומר שלא אחטא עליך בדברי (אכף – חטא) כמה שיכבד ויקשה עליך כרי שתמנע בעבור זה מהתוכח עמי. **כד'** וזה מתו חיתו. דומה ל' הערב וענינו שימאם המאכל ויתעבנו. **כה'** ושפו עצמותיו. שחקו וטחנו, אותם, מדברי המשנה (עין מ"ט ב'): נוי ששפה עבודה זרה. ודומה לזה אמר התרגום בואכות אותו טחון (דברים ט' כ"א) – ושפית יתיה בשופינא.

כו' ישור על אנשים. ילך אליהם וישומט עליהם ויקף סביבותם להודות בחטאתיו. ודומה ניב לארמית שהוא אומר: ושוריא שכלילו (עזרא ד' י"ב), מפני הקפתם על המדינה. ובאור זה ממה שאמר התרגום באשר אין להם חומה (ויקרא כ"ה ל"א) – דלית להון שור מקף וכן גם בעברית בנות צעדה עלי שור (בר' מ"ט כ"ב), עלו בשרותה ושחתו (ירמ' ה' י').

- י. אִנּוּשׁ חֲצִי. מְכַאֵיב; כְּמוֹ אֲנוּשָׁה מְכוּתִיָּה (מִיכָה א' ט').
- יז. הָאֵף שׁוֹנֵא מִשְׁפֹּט יַחְבוּשׁ. יִהְיֶה לְשׁוֹפֵט, מִלְשׁוֹן לֹא אִהְיֶה חוֹבֵשׁ (יִשְׁעִי ג' ז') שֶׁפְּרוּשׁוֹ שׁוֹפֵט וְקֹצֵץ. כְּלוֹמֵר אַתָּה עֲלֵי, וְאִין נִכּוֹן שֶׁאַתָּה תִּדּוֹן לָךְ כִּי אַתָּה הַצְדִּיק וְתַעֲלֵה הַבוֹרָא שֶׁהוּא הַצְדִּיק הַנְּרוֹץ, כְּאִמְרוֹ: וְאִם צְדִיק כְּבִיר תִּרְשִׁיעַ.
- יח. מַעֲבִדֵי הֵם. דוֹמָה לְאַרְמִית, הוּא מַעֲשִׂיהֶם, וְכֵן וְעִבְרוּ זָבַח וּמִנְחָה (יִשְׁעִי י"ט כ"א).
- יט. תַּחַת רִשְׁעִים סַפְּקִים. הַבוֹרָא מְכָה אֶת הַרְשָׁעִים כְּמִינֵי הַצְרוֹת וּמִימֵתָם בְּמִקְוֹתָם הַיְדוּעִים כֵּהֶם שִׁהְיוּ תוֹכְחָה לְבְנֵי אָדָם. וְעַי לְקַמֵּן כְּכֹאוֹרוֹ לְצִוֵּי יִיחָ.
- כ. וּמִי יִרְשִׁיעַ. יַחֲרִיד וַיִּבְלַבֵּל כְּמוֹ; וּבִכֵּל אֲשֶׁר יִפְנֶה יִרְשִׁיעַ (שִׂיא י"ד י"ז).
- כ"א. בִּינִינוּ יִסְפּוֹק. מִתְהַפֵּךְ כְּדַבְרֵיו, וְהִרְאִיָּה עִזוֹ אִמְרוֹ; וַיִּרְבַּ אִמְרֵיו לְאֵלֵי.
- כ"ב. וְלֹא יָדַע כִּפְשׁ מֵאֵד. אָמַר אֱלֹהִים לְאִיּוֹב, כִּי הַבוֹרָא יִת' לֹא הִבִּיא עֲלֶיךָ מָה שֶׁהִבִּיא וְלֹא קִצַּף עֲלֶיךָ אֵלָּא עַל הַמַּעַט מַעֲנוּתֶיךָ וְלֹא פָקַד עֲלֶיךָ הָרַב מְאֹד שְׂכָהֶם. (לֹא יָדַע – לֹא הֶעֱנִישׁ; כִּפְשׁ – כְּרַבּוּי מִלִּי תִפְשׁוּ, יִרְמִי' ג' י"א).
- כ"ג. וְחִנְפֵי לֵב יִשִּׁימוּ אֵף. יֵאָרִיבוּ אֵף (אֵת הַבָּעַם) וַיַּחֲזִקוּהוּ.
- כ"ד. וְנַחַת שֶׁלַחֲנֵךְ. דוֹמָה לְצִוֵּי הָעֶרֶב וְעֵינָיו פָּרִי שֶׁלַחֲנֵךְ כְּלוֹמֵר מֵאֲבָל שֶׁלַחֲנֵךְ וְעַי בְּאוֹרוֹ לְתוֹתִי סִיָּה י"א.
- כ"ה. פִּן יִסִּיתְךָ בְּשִׁפְךָ. הוּא מַעֲנִין תַּחַת רִשְׁעִים סַפְּקִים (לְעֵיל לִיד כִּיז) הַנִּכְתָּב בְּסִמְךָ, אֵעִיף שׁוֹה כְּתוּב בְּשִׁינֵי אֲשֶׁר פְּרוּשׁוֹ יִכֵּם וַיִּהְרַגֵּם בְּמִקְוֹת הַמְּפֹרְסִמִּין הַיְדוּעִים לָהֶם עַד שֶׁלֹּא יַעֲלֶם מָה שִׁיקְרָה אוֹתָם מְכַנֵּי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁאִמְרוּ: בְּמִקּוֹם רוֹאִים, וְהִדַּעַת תַּחַת רִשְׁעִים כִּדְעַת וַיִּשְׁכּוּ תַחֲתָם בְּמַחֲנֶה (יְהוֹשֻׁעַ ה' ה'), אֲשֶׁר פְּרוּשׁוֹ שֶׁשְׁקְרוֹ עַל מְקוֹמָם. וּפְרוּשׁ כִּי חֲמָה – אִפְחַד מַחֲמָתוֹ – פִּן יִסִּיתְךָ בְּשִׁפְךָ וְרַב כִּפּוּר אֵל יִטַּךְ – שִׁדְיַחֲךָ וַיִּסִּירְךָ בְּמַכָּה מֵאֲבָרְתָּ, עַד שֶׁלֹּא יִפְדֶּה אוֹתְךָ פְּרִיזוֹן רַב. פִּרְשְׁתִּי פִּן יִסִּיתְךָ – יִסִּירְךָ וַיִּדְיַחֲךָ, מַעֲנִין וְאֵף הַסִּיתְךָ מִפִּי צָר (אִיּוֹב ל"ז ט"ז) אֲשֶׁר הוּא הַסִּידֵךְ, וּמַעֲנִין וַיִּסִּיתֶם אֱלֹהִים מִמֶּנּוּ (דְּהִיב י"ח ל"א), אֲשֶׁר הוּא וַיִּסִּירֶם, וּפִרְשְׁתִּי בְּשִׁפְךָ – בְּמַכָּה, כִּי הוּא כְּמוֹ תַחַת רִשְׁעִים סַפְּקִים.
- כ"ו. יוֹקוּ מִטָּר לֹא דוּ. פְּרוּשׁוֹ יוֹךְ הַמֵּטֶר מִן אִידוֹ, כְּלוֹמֵר מַעֲנֵנוּ. יֵשׁ לְמִיד שֶׁהוּא בְּמִקּוֹם מִן.
- כ"ז. מִפְּרִשֵׁי עַבְבִּי. פְּרוּשׁוֹ הַתְּפִשּׁוֹת הָעֵבִים, כְּלוֹמֵר הַכְּרִיקִים הַתְּפִשְׁשִׁים מִמֶּנּוּ.
- כ"ח. יִנִּיד עֲלֵיו רַעוּ. רֹצֵחַ (לֹמֵר) הָרַעַשׁ, כְּלוֹמֵר שֶׁהוּא מוֹרֵה עַל הַנֶּשֶׁם, כְּמוֹ: קוֹל הָעַם כְּרַעָה (שְׁמוֹת ל"ב י"ז).
- כ"ט. אִי וַיִּתֵּר מִמְּקוֹמוֹ. עֵינָיו הִדְלִיג וְהִעֲתִיקָה מִמְּקוֹמוֹ.
- ל. וְלֹא יַעֲקֹבֶם כִּי יִשְׁמַע קוֹלוֹ. לֹא יֵאָחַר לָהֶם עַד שִׁישְׁמַע קוֹלוֹ, כְּאִשֶׁר סָפַר עַל הַבְּרֵךְ, בְּאִמְרוֹ תַחַת כֹּל הַשָּׁמַיִם יִשְׁרָהוּ וְאוֹרוֹ עַל כְּנַפּוֹת הָאָרֶץ (שֵׁם ל"ז ג') אָמַר בְּסִפּוֹר הָרַעַשׁ: אַחֲרָיו יִשְׁאֵן קוֹל יָרַעַם בְּקוֹל נְאוֹנוֹ וְלֹא יַעֲקֹבֶם כִּי יִשְׁמַע קוֹלוֹ. אֹמֵר כִּי הָרַעַשׁ יִבּוֹא אַחַר הַבְּרֵךְ בְּלֹא אִיתוֹר, אֵךְ יִשְׁמַע קוֹלוֹ הַבֶּף ל"ו.

- ל' י"א. אף בר יטריח ע.ב. הכיית במלכת כרי נוספת, ורי שם חסר, נגור
 מן קנה, ופרושו ויכביד העבים כרויה והם המים הרבים.
 י"ג. אס לשבט - כשהגשם בא להשחית ולקלקל, אס לחסד - כשהוא
 בא לעת הצרך.
 ט"ו, מפלשי ע.ב. למיד תמורת רייש - מפרשי עב. וע' לעיל ל'ו כיט,
 שם נאמר: מפרשי עב.
 י"ז. בהשקט ארץ. ע' באורו לתה' ע"ו ט'.
 י"ח. תרקייע עמו לשחקים. פרושו (וכי) הרקעת עמו השחקים, כלומר
 השתתפת עמו בכראו אותם ועזרת אותו בהם? והלמיד של לשחקים היא
 הלמיד הבאה על הפעולים, כמו למיד, הרנו לאבנרי (שיב נ' ל'). -
 כראי מוצק. אין רחוק שיהיה פרושו כמראה המוצקת. הוא מספר
 בזה על השחקים בזכותם וחוקם, ואעיפ שהם יותר זכים וחוקים.
 כ"ו. היקפר. היסופר לו מה שאני מדבר אם יאמר לו מה שהסתר והעלם,
 ר"ל כי הוא ידע הנסתרות וצופה כל תעלומות מבילתי ספור ולא הגדה.
 יג' ע - נסתר.
 כ"ב. מצפון זהב יאתה. ר"ל הרוח הצפונית הזכה, הנקיה.
 ל"ח. מ' מ' י' ק'. הרחקותיה וארכה וקצותיה. והוא על משקל ומצבי שאול (תה'
 קטיו ג') ואלמדה' אצל הערב החכלית ויאמר מדוד אלםמאואת - לקצוי השמיב.
 י"ו. ואשבור עליו תקי. דומה ל' הערב שאומרים תברתי על
 הדבר - כמו החוקתי עליו; ופרשתיו: ואחויק עליו חוקי ונבלי. וזה מתאים
 לאמרו: אשר שמתו חיל נבול לים חק עולם (ירמי' ה' כ"ב).
 י"ב. הירעת השחר מקומו. שחר כאן מענין שחור ואפל, וכן כשחר
 פרוש על ההרים (יואל ב' ב').
 כ"א. ידעת כי אז תולד ומספר ימך רבים. צריך להקדים
 המאוחר: ידעת אז כי תולד, ופירושו: הידעת קודם כי תולד ויאריכו ימך?
 ל"ב. מזרות. מזלות, בתמורת הלמיד ברייש, כמיש: לשמש ולירח ולמזלות,
 והן המחנות אשר בשמים אשר יחנו בהם השמש והירח.
 ל"ו. מי יספר שחקים. מי חקקם וציירם (מל' כתוב בספרו). - מ'
 ישכיב. יוריד (ור' יהודה י' קורייש אמר שדומה לערבית סכב-ישפוך,
 יאהר בוך II 217).
 ל"ח. בצקת עפר למוצק. בהתיך עפר כמתך, ר"ל הכלי שמתכין
 בו או המקום שמתכין בו. ואיננו כמו ויעש את הים מוצק, ששם פרושו
 יצוק ומתך, ר"ל פעול. וכאן שם הכלי שמתכין בו.
 ל"ט. א' יעלי ס' ע. כל' הערבי ועול. והם הזכרים מזה המין אצל הערב
 ויקראו לנקבות ארוי.
 ג'. חבליהם. הכנוי בחבליהם' לילדים. והענין שבעבור המעשה שהן
 עושות ביצירתן משלחות עליהן החבלים והמכאובות.
 ד'. יחלמו - יהיו בריאים, כמו ותחלימיני (ישעי' ל"ח טז). - ירבו כב' ר.
 דומה ל' הארמית חיות ברא, ובמשנה חולין י"א ב': עור חזיר של בר.

- למ ה' ומוסרות ערוד. הוא תרנום פרא למוד מברר (ירמי' ב' כיד) כערדא די מדוריה במדברא. וכדניאל (ה' כיא): ועם ערדיא מדוריה, ובדברי ריף (חולין נ"ט): ובלבד שיהא מכיר את הערוד, וכפרוש שהוא חמור הבר.
- יח. תמריא. הנבחה.
- יט. התלביש צוארו רעמה. ענין המיה והרעשה, ואפשר שפרוש רעמה עז ועקשות, כמו בצוארו ילין עז (שם מיא י"ד) (וענין התלביש, כמו נאות לבש, תה' ציג א').
- כ. כדי שופר. המלה, ר"י נוספת כמו, מוי כמו אש (ישעי' מיג ב'), כאלו אמר בשופר יאמר האת, ושעורו בשמעו קול השופר. וכן וייגעו עמים כדי ריק ולאמים כדי אש (ירמי' נ"א יח), וכן וכאו כרי ארבה לרוב (שופטים י' ה').
- כ"א. יא בר נץ. כלומר יפרש כנפיו. נץ מל' נוצה=כנף. וכמו אך האבר מלא הנוצה (יחזקאל י"ז ג').
- כ"ב. הרב עם שדי יסור. יש ששימו יסור תאר על משקל נבור, שכור, ושימו, הרבי משמות הפועלים כמו המוכ טוב אתה (שופטים י"א כ"ה), ויהיה הפרוש לפי זה: הרב עם שדי בעל מוסר.
- כ"ג. פניהם חבש בטמון. שם הפועל, כל הטמנה בקרקע. ויש שיפוש על הסתר דבר והעלמתו מבלי הטמנה בקרקע, כמו לטמון בחכי עוני (שם ל"א ג').
- כ"ד. יחפץ זנבו כמו ארו. יחפץ - תנועה מהירה (מל' חפזון) והצדיי חמורת זיין - יחפז.
- כ"ה. אפיקי נחושה. תעלות ומגרות של נחשת (מפני שהעצמות חלולות דומות לצנורות). - המלקט.
- כ"ו. בול הרים ישאו לו. פרושו עצי ההרים ישאו לו קולם שמחה בו ונרל לו (בול - עץ, ע' ישעי' מ"ד י"ט).
- כ"ז. יסכהו צאלים צללו. בעלי הפרוש מפרשים צאלים כמו צללים, ולא היינו מונעים אותם בתמורת האליף אחד מן הכפולים, לולא הפסד הענין. והוא שאם היה כמו שחשבו לא היה צריך לצללו כאמרו צאלים, שאין מעם למאמר האומר יסכהו צאלים צללו. ועוד כי אמרו יסכהו ערכי נחל הוא ענין דומה לחלק הראשון, אשר הוא יסכהו צאלים צללו. והוא שב עליו. אם כן הוא צאלים צמת, כמו ערכי נחל, ואיננו רחוק בעיני שרוצים בו הצמח שקורין בערכי אלצאל, וכאשר נשים אותו צמח כאשר אמרנו יישר צללו עם צאלים, ויהיה הענין יכסוהו הצאלים שמצללין עליו, וזה אשר נבחר אנחנו בצאלים. והאזהרים יודע האמת, ומה שמחוק סברתנו בו עוד אמרו: תחת צאלים ישכב כסתר קנה וכזה (שם מ' כ"א), ואמרו כסתר קנה וכזה דומה לאמרו תחת צאלים ישכב, והוא צמח כמוהו.
- כ"ח. כיה, וכחבל תשקיע לטונו. הוא מן ההפך וריף ובלשוננו תשקיע חבל.
- כ"ט. ובלצלצל דגים. הקשקשים שבראש הרג שדומים למצלצלים.
- מא ד'. לא אחריש כדיו וכו'. בדיו כח העצבים שלו, ומפני שאמר

עליו: לא אכזר כי יעירונו (שם שם ב'), כלומר לא ימצא נכזר שיעירונו ויחרידוהו. לא אחריש – פרושו לא אעלים ולא אסתיר, אבל אכפר אותי; וכפר במופלג שבכפור, וחיו' היא מלה מיוחדת, ענינה החזק והרומה לו ממה שהוא ראוי בענין, וכבר השתמשו המשוררים במלת חין בענין הדבור.

מא יב. ואנמון. נחלקו בו המפרשים, יש אומר שהוא רמו על האד העולה מן

המים בזמן החרף, ויש אומר שהוא הנמא, כמיש החשיב אנמון כאפו (שם מ' כ"ו) ורמו על קיטור הנמא הנשרף, אע"פ שאין בפסוק זכר לשרפה. ויש מהם שאמר שהוא קמקמים לדמותו אל הדוד, כאלו אמר ואנמון נפוח.

יד. לפניו תרוץ דאבה. ענין הריצה ידוע בל' ריזל והוא הניל, ותרנום שישו אתה מושש – רוצו ריזן.

טו. מפלי בשרו דבכו. חלקי נופו ופרקיו דבקים קצתם בקצתם,

מספר חזקתם ואמצתם. והראיה על זה אמרו עליו, כל ימוט, פרושו מוצק שלא יפרד, ומשקל יצוק עליו פעול והוא אחד יצוקים ביצוקתו (מיא ו' כ"ד), כלומר שעצמיו ופרקיו מוצקים שלא יפרשו (וע' באורו לעמוס ח' ו').

יז. משכרים יתחטאו. מפחדם שקרו אותם יבקשו כפרתו, כלומר יכנוו לו.

יח. חנית מסע ושריה. מפני שהיתה החנית נשואה, מוסעה ביד ולא

היתה הנורה כחרב יחסה אל הנסיעה ומפרו בו עליה כאשר אמרו עיר; אבן שלמה מסע (מיא ו' ז').

כא. תותח. הם החצים.

שיר השירים.

א. בתורים. מפני שפני הענקים מחוברים ומסודרים על סדר ותכונה

(נאמר עליהם תורים). – בתרוזים. הם הענקים המחוברים כאבנים יקרות. (ולפעמים באה) אליף תמורת החיית, כמו וארוזים במרכולתך (יחזק' כ"ז כ"ד). ומה קראו המשוררים הפנות של בתי השיר חרוזים, בעבור סדורם על אותיות ידועות, וכבר ריזל (משנה כימ ב' א'): מחרות של דנים לדנים שהם קשורים ומחוברים בחוט אחד.

יד. אשכל הכפר. אמרו שהוא כאפור, ואין לכאפור אשכל. וראיתי בפרוש

משחא דכופר (נמין כ"ט): לרב שרירא ז"ל שהוא דהן אלחנא (אלכאפור) בערבי, והפרוש הזה נכון כי אלחנא מן הבשמים ויש לו אשכול.

יז. רהיטנו – מרובים; ברוטים – ברושים.

א. חכצלת – נקיסה, ופרש רב האי גאון ז"ל בנרקיס דננינותא (כרכות מיג

ב') ואמר: הוא חכצלת השרון. השרון – המישור. שושנת העמקים.

אמר רב יהודאי, סוסן בערבי.

ה. רפדוני. כמו סמכוני.

ט. מצייץ מן החרכים. מן החלונות ותרנום בעד החלון (כר' כ"ו ח')

מן חרבא.